

**AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASININ  
TƏHSİL NAZİRLİYİ  
BAKİ DÖVLƏT UNİVERSİTETİ**

**Jurnalistika fakültəsi  
Beynəlxalq jurnalistika kafedrası**

**JURNALİSTİKA VƏ MÜASİR DÖVRÜN  
QLOBAL PROBLEMLƏRİ**

**jurnalistika fakültələrinin müəllim və tələbələri üçün**

***TƏDRİS-METODİK VƏSAİT***

Azərbaycan Respublikası Təhsil  
Nazirinin 10.05.2012-ci il tarixli 799  
saylı əmri ilə tədris-metodik vəsait  
kimi təsdiq edilmişdir.

**BAKİ – 2012**

**Tərtib edənlər:** dos. **İ.A.MAZANLI**  
b/m. **A.Ə.ZEYNALOVA**

**Elmi redaktor:** dos. **H.A.VƏLİYEV**

**Rəyçilər:** prof. **Ş.Q.VƏLİYEV**  
prof. **N.A.ƏHMƏDLİ**  
dos. **V.Z.ƏLİYEV**  
**Bakı Slavyan Universitetinin Yeni media**  
**və kommunikasiya texnologiyaları**  
**kafedrası**

**Mazanlı İ.A., Zeynalova A.Ə.**

**Jurnalistika və müasir dövrün qlobal problemləri: Tədris-  
metodik vəsait. – Bakı: “Bakı Universiteti” nəşriyyatı. 2012,  
107 s.**

Tədris-metodik vəsait jurnalistika fakültələrinin müəllim və tələbələri üçün nəzərdə tutulmuş, bəşəriyyətin taleyinin asılı olduğu qlobal problemlərin araşdırılması, düzgün anlaşılması, həlli, ən əsası isə KİV-in bu prosesdə iştirakı məsələlərinə həsr olunmuşdur. Buradakı materiallar tədqiqat metodlarının, siyasət və siyasi qlobalistika elminin əldə etdiyi nəticələrin, “qlobal problem” paradigmasının və bu problemlərin həllində sinergetikanın (KİV-in iştirakı ilə) tətbiqi əsasında zamanın çağırışına adekvat cavabların tapılması üçün jurnalist tələbələrdə müvafiq bilik və peşəkarlıq vərdislərinin formalaşdırılmasına xidmət edir. Vəsait yönəldici, tövsiyə xarakteri daşıyır və problemin öyrənilməsi yanaşmalarını tam əhatə etmək iddiasında deyil. Fənnin tələbələr üçün daha maraqlı və cəlbedici olması məqsədi ilə onun məzmunu və metodik əhəmiyyətinin zənginləşməsində müəllim həmkarlarımızın ideyalarına ümid edirik. **Elektron ünvanı: [micenteraz@gmail.com](mailto:micenteraz@gmail.com)**

*“Bakı Universiteti” nəşriyyatı, 2012*

© *İ. A. Mazanlı, 2012*

## MÜNDƏRİCAT

<b>I. KURSUN ÜMUMİ TƏSVİRİ</b>	
1.1. Kursun məqsədi .....	5
1.2. Kursun vəzifələri .....	7
1.3. Kursun təşkilati-metodik quruluşu .....	9
1.4. Kursun strukturu .....	10
1.5. Jurnalistlərin peşə hazırlığı sistemində kursun yeri .....	11
1.6. Kursun məzmununun mənimsənilmə səviyyəsinə olan tələblər .....	12
1.7. Kursun məzmunu .....	13
1.8. Kursun terminoloji aparatı .....	14
<b>II. TƏŞKİLATİ-METODİK TƏDBİRLƏR</b>	
2.1. Tələbərlə aparılan işin formaları .....	19
2.2. Buraxılış işi mövzusunun seçimi üçün metodik tövsiyələr .....	20
Buraxılış işinin yazılması üçün spesifik metodik tövsiyələr .....	20
2.3. Buraxılış işi üçün təklif olunan mövzu- ların siyahısı .....	21
2.4. Kurs üzrə təxmini imtahan sualları .....	23
<b>III. KURSUN PROQRAMI</b> .....	28
<b>IV. KURSUN TEMATİK PLANI</b> və saatların dərs növünə görə bölgüsü .....	46
<b>V. SEMİNAR MƏŞĞƏLƏLƏRİNİN PLANI</b> .....	47

## **VI. FƏNNİN TEMATİKASI ÜZRƏ SƏRBƏST VƏ FƏRDİ İŞ ÜÇÜN TAPŞIRIQLAR**

- 6.1. Sərbəst iş üçün tapşırıqlar ..... 58  
 6.2. Fərdi iş üçün çalışmaları və tapşırıqlar ..... 63

## **VII. YEKUN YOXLAMA VƏ QIYMƏTLƏNDİRMƏ**

- 7.1. Qiymət şkalası. Yekun qiymət (qiymətləndirmənin metodikası) ..... 77  
 7.2. Akademik etika ..... 78

## **VIII. KURSUN TƏDRİS-METODİK TƏMİNATI**

- 8.1. Qlobal problemlərə aid termin və anlayışların izahlı lüğəti..... 80  
 8.2. Kurs üzrə təklif olunan əsas və əlavə ədəbiyyatın siyahısı ..... 96  
 8.3. Beynəlxalq sənədlər ..... 102  
 8.4. Kurs üzrə təklif olunan İnternet saytları .... 104

# I. KURSUN ÜMUMİ TƏSVİRİ

## 1.1. KURSUN MƏQSƏDİ

XX əsrin sonlarında dövlətlər arasında, insanlarla cəmiyyət arasında, cəmiyyətlə təbiət arasında münasibətlərdəki ziddiyyətlər, intersosial və geosiyasi problemlər, cəmiyyətin müxtəlif təbəqələrinin yoxsulluğu və zənginliyi arasındakı kəskin təzadlar, planetar iqtisadi inteqrasiyaya olan ehtiyac, ekoloji fəlakətlər, qlobal ərzaq, demoqrafiya, narkomaniya, miqrasiya, beynəlxalq terrorizm problemləri, nüvə qırğını xofu və s. kimi digər qlobal problemlər bəşəriyyəti daha çox narahat etməyə başlamışdır. Müasir dövrün qlobal problemləri əvvəllər lokal xarakter daşısalar da, elm və texnikanın inkişafı, sənayeləşmə şəraitində insanların razılaşıdırılmamış fəaliyyətləri nəticəsində getdikcə ümumbəşəri xarakter almışdır və bütövlükdə bəşəriyyətin marağını ifadə edirlər. Planetimizin gələcəyi qlobal problemlərin həllindən olduqca asılı bir vəziyyətə və təhlükəli həddə gəlib çatmışdır.

Qlobal problemləri araşdırma mərkəzləri, aparıcı mütəxəssislər, o cümlədən jurnalistika nəzəriyyəçiləri vəziyyətin ciddiliyini və təxirəsalınmaz tədbirlərin həyata keçirilməsinin vacibliyini dərk edərək, **qlobal dünya konsepsiyasını** işləyib hazırlamışlar.

Bəşəriyyətin inkişaf yolunda böhran proses və təzahürlərinin güclənməsi, eyni zamanda, müstəqilliyini yenidən bərpa etmiş respublikamızın həyatında regionda gedən geosiyasi, iqtisadi, sosial və mədəniyyət sahələrində baş verən transformasiyalarla əlaqədar olaraq yaranan kəskin dəyişikliklər Azərbaycan ictimaiyyətinin və jurnalistikasının qarşısında da bir sıra prinsipal vəzifələr qoymuşdur və bu

vəzifələri şübhəsiz ki, gənc nəsil jurnalistlər həyata keçirəcəklər.

Məhz bunları nəzərə alaraq, **“Jurnalistika və müasir dövrün qlobal problemləri”** kursunun məqsədi *jurnalistika* və *publik rileyşnz* fakültələrinin məzunlarını bu məsul vəzifəni yerinə yetirməyə hazırlamaqdan, onlara müasir qlobal problemlər barədə zəngin bilik verməkdən, bu problemlərin həllində mühüm rol oynaya biləcək, potensial nəzəri və praktik gücə malik kütləvi informasiya vasitələrinin geniş imkanları ilə tanış etməkdən ibarətdir.

Qlobal problemlərin həllində jurnalistikanın xüsusi rolu vardır. Zamanın çağırışına adekvat cavabların tapılmasında onun qarşısında konkret vəzifələr durur. Qlobal problemlərin həllində jurnalistikanın iştirakının əsas istiqamətləri, onun səmərəli iştirakını təmin edən amillər müəyyənləşdirilmişdir. Kütləvi informasiya vasitələrinin hər birinin bu problemlərin işıqlandırılmasında özünəməxsusluğu - ümumi və fərqli cəhətləri var. Qlobal problemlər mövzusunda olan materiallara xüsusi tələblər qoyulur. Jurnalistin bəhs etdiyi problemə ən azı sahə mütəxəssisi səviyyəsində bələd olmasının zəruriliyi, şərhlərin və təhlillərin elmiliyi, sadəliyi, oxucu auditoriyasının səciyyəvi xüsusiyyətlərini nəzərə alması və s. şərtlərin araşdırılması, bu xüsusiyyətlərin xüsusilə də jurnalistika fakültələrində təhsil alan tələbələr tərəfindən mənimsənilməsi, həmçinin tələbə jurnalistlərin qlobal problemlərin kütləvi informasiya vasitələrində işıqlandırılmasının forma və metodları ilə tanış olmaları olduqca əhəmiyyətlidir.

Gələcək jurnalistlərin qlobal problemlərin mahiyyəti, onların yaranma səbəbləri, həlli yolları, bu işdə jurnalistikanın yeri, rolu və əhəmiyyəti ilə dərinlən və hərtərəfli tanış olmaları müstəsna əhəmiyyətə malikdir. Eyni zamanda, tələbə və gənc jurnalistlərin KİV-in bu mövzularda çıxışlarının tematik, forma və metod, janr və sənətkarlıq

xüsusiyyətlərinə bələd olmaları mətbuatın, xüsusilə də elektron kütləvi informasiya vasitələrinin praktik fəaliyyətlərinin təsirliliyinin artmasının başlıca şərtlərindəndir.

## 1.2. KURSUN VƏZİFƏLƏRİ

Beləliklə, yuxarıda deyilənləri ümumiləşdirərək, qarşıya qoyulmuş məqsədə nail olmaq üçün **“Jurnalistika və müasir dövrün global problemləri”** kursunun başlıca **vəzifələrini** aşağıdakı kimi qruplaşdırmaq olar:

- ✚ tələbələri bəşəriyyəti narahat edən, böhran səviyyəsinə çatmış neqativ sosial-təbii proseslərlə tanış etmək;
- ✚ gənclərin bu problemlərin global xarakter aldığı və onların həlli üçün bütün ölkələrin və xalqların, beynəlxalq təşkilatların öz qüvvələrini birləşdirmələrinin vacibliyini dərk etmələrindən ötrü bütün lazımı tədbirləri görmək;
- ✚ ölkədə hüquqi dövlətin, demokratik cəmiyyətin əsaslarının və bazar iqtisadiyyatının yaradıldığı bir şəraitdə özünü kəskin şəkildə büruzə verən daxili problemlərin bu proseslərlə nə dərəcədə əlaqəli olduğunu göstərmək;
- ✚ böhran vəziyyətindən bəşəriyyətin necə çıxacağıının yollarını və bu prosesdə jurnalistikanın yerini və rolunu dəqiq təsvir etməkdə tələbələrə kömək göstərmək;
- ✚ əhalinin global problemlərlə, onların yaranma səbəbləri və həlli yollarının müəyyən edilməsi ilə bağlı KİV-in fəaliyyət istiqamətlərinə diqqət yetirmək;
- ✚ gələcək jurnalistləri müasir dövrün global problemlərinin həllində KİV-in iştirakının pozitiv

- təcrübəsi, eyni zamanda, cəmiyyətdə qeyri-sabitlik yarada bilən neqativ tendensiyalarla tanış etmək;
- ✚ jurnalistikaya özünün konkret-tarixi vəzifələrini uğurla yerinə yetirməsinə şərait yaradan məsuliyyətlik və kompetentlik faktorlarının müəyyən edilməsində gənclərə kömək göstərmək.

Yuxarıda sadalanan vəzifələrin KİV tərəfindən yüksək səviyyədə yerinə yetirilməsi üçün ilk növbədə jurnalistika və pablik rileyşnz ixtisası və s. sahə ixtisasları üzrə təhsil alan tələbələr, KİV işçiləri – jurnalistlər özləri qlobal problemlərlə, onların mahiyyəti, tarixi, yaranma səbəbləri və amilləri, həlli yolları və s. ilə dərindən tanış olmalı, onları dərk etməlidirlər. Bu zaman Azərbaycan gerçəkliyinin aktual problemlərinin (siyasi, iqtisadi, sosial, mənəvi sahələrdə baş vermiş transformasiyalarla şərtlənən), eyni zamanda dəyərlər sistemindəki dəyişikliklərin təhlil və müqayisə yolu ilə izlənməsi və nəzərdən keçirilməsi müəyyən elmi və praktik nəticələrin əldə olunmasına, əsasən də Azərbaycan jurnalistikasının sözügedən sahədə nəzərəçarpacaq effektlər əldə etməsinə şərait və imkan yaradacağına ümid edirik. Beynəlxalq və yerli tədqiqat mərkəzlərinin apardıqları araşdırmaların və cəmiyyətdəki müasir sosial-təbii proseslərin monitorinqlərinin nəticələrinin jurnalistikaya tətbiqi, onun xarici və daxili qanunauyğunluqları prizmasından öyrənilməsi də bir fəaliyyət sahəsi kimi həm jurnalistika üçün, həm də bəşəriyyətin təhlükəsiz gələcəyinin təmin olunması üçün faydalı ola bilər.

Kursda qlobal problemlərin mahiyyəti, yaranma səbəbləri, neqativliyi, müasir vəziyyətləri, onların həlli yollarının araşdırılması ilə yanaşı, bu sahədə KİV-ə xas aşağıdakı fəaliyyət özəllikləri də daim dəqqət mərkəzində saxlanılır:



- ◆ global problemlərin dərk olunmasında, öyrənilməsində və həlli sahəsində jurnalistikanın vəzifələri və KİV-in real praktikasısı;
- ◆ ictimai inkişaf sahəsində mövcud olan global problemlərin (geosiyasi, etnik və dini konfliktlər, iqtisadi kataklizmlər, ekoloji fəlakətlər və s.) aradan qaldırılmasında KİV-in pozitiv iştirakı təcrübəsi;
- ◆ KİV-in fəaliyyətində cəmiyyətdə qeyri-sabitlik yaradan proseslərin dərinləşməsinə və mənəvi dəyərlərin parçalanmasına şərait yaradan neqativ ənənələr (müəyyən sosial qüvvələrin mənafeyi naminə real hadisələrin qeyri-obyektiv işıqlandırılması, cəmiyyət üçün həyati əhəmiyyətli informasiyaların gizlədilməsi, qəsdən dezinformasiya və s.) və onların aradan qaldırılması;
- ◆ KİV-də müasir dövrün global problemlərinin adekvat işıqlandırılmasına və onların həllində KİV-in əməli iştirakına imkan yaradan amillər – jurnalist məsuliyyəti və kompetentliyi;
- ◆ global problemlərin həllində KİV-in iştirakının səmərəliliyini təmin edən yaradıcılıq amilləri – jurnalist sənətkarlığı.

### 1.3. KURSUN TƏŞKİLATİ-METODİK QURULUŞU

Kurs müəhazirələrdən və seminar (praktik) məşğələlərindən ibarətdir. Seminar məşğələsinin formatını öyrənilən mövzunun tapşırılan ədəbiyyat əsasında izah və müzakirə edilməsi təşkil edir. Seminar məşğələsi çərçivəsində əvvəlcədən tələbələrə paylanılmış seminarın planına daxil olan suallara aid kiçik məruzələrin, şərhlərin dinlənilməsi və onların ətrafında tələbələrin fəal müzakirə aparmaları, bəzən isə fərdi yazılı tapşırıqların yerinə

yetirilməsi (semestr ərzində 2 dəfədən çox olmamaqla) tövsiyə olunur.

Həmçinin, kursun tədrisi çərçivəsində hər bir tələbə ilə fərdi iş aparılır və bu zaman kursa aid keçilmiş material və əlavə ədəbiyyat əsasında ona daha konkret mövzuda şifahi və ya yazılı çıxış hazırlaması həvalə olunur.

Kursun təşkilati-metodik quruluşunun səciyyəvi cəhətlərindən biri də odur ki, məruzə, çıxış və ya elmi məhsul hazırlanarkən, başlıca olaraq sahə alimlərinin, həmçinin jurnalist ictimaiyyətinin qəbul etdiyi digər müəlliflərin jurnalistikanın nəzəriyyə və təcrübəsinə, beynəlxalq təcrübəyə aid elmi araşdırma və əsərlərinə, dövlət təhsil internet-portallarında (məsələn, Təhsil Nazirliyi - <http://www.edu.gov.az>; Bakı Dövlət Universiteti - <http://bsu.edu.az>; Azərbaycan Milli Kitabxanası - <http://www.anl.az> və s.) sosial-humanitar və siyasi təhsilə aid verilmiş material və mənbələrə istinad etmələri tövsiyə olunur. Dövlət təhsil internet-portalında, şəxsi saytda və bir sıra qeyri-kommersiya internet-saytlarında hiperistinadların müddətinin 5 ildən artıq olmaması daha məqsədəuyğundur.

#### 1.4. KURSUN STRUKTURU

Kursun strukturuna daxildir:

- müəhazirə – 14 saat,
- seminar – 10 saat,
- məsləhət – 1 saat,
- imtahan – 12 saat.

### 1.5. JURNALİSTLƏRİN PEŞƏ HAZIRLIĞI SİSTEMİNDƏ KURSUN YERİ

Dünya jurnalistika məktəblərində qlobal problemlərin işıqlandırılması üzrə peşəkar məzunların hazırlanması sistemində “Jurnalistika və müasir dövrün qlobal problemləri” kursunun tədrisinə xüsusi əhəmiyyət verilir. Hətta bəzi təhsil müəssisələrində qlobal problemlərin ayrı-ayrı istiqamətləri üzrə xüsusi dərslər vəsaitləri hazırlanaraq, ixtisas kursları kimi tədris olunur. Məsələn, ABŞ-ın Pensilvaniya ştatındakı Viflemde Lixay Universiteti jurnalistika fakültəsinin dekanı, ekoloji və elmi jurnalistika sahəsində dünya səviyyəsində tanınmış professor Şaron Fridmanın həmin fakültənin adyunkt-professoru, əri Kennet Fridmanla birlikdə hazırladıqları “Reporting on Environment: Handbook for Journalists” vəsaitini buna nümunə göstərmək olar. Vəsait ilk dəfə 1988-ci ildə, 1996-cı ildə isə düzəlişlər və əlavələrlə təkrar çap olunmuşdur. Dünyanın bir çox dillərinə tərcümə edilmişdir.

“Jurnalistika və müasir dövrün qlobal problemləri” kursu Bakı Dövlət Universitetinin jurnalistika fakültəsində on ildən artıqdır ki, tədris olunur. Kursun proqramı *(bu tədris-metodik vəsaitin müəllifi tərəfindən hazırlanmışdır)* Azərbaycan Respublikası Təhsil Nazirliyinin 21 fevral 2008-ci il tarixli 235 sayılı əmri ilə təsdiq edilmiş və “Bakı Universiteti” nəşriyyatında çap olunmuşdur.

“Jurnalistika və müasir dövrün qlobal problemləri” kursu bakalavr pilləsinin əyani şöbəsində təhsil alan tələbələrə 8-ci semestrə (IV kurs) tədris olunur. Bu vaxt onlar artıq əsas ixtisas fənnlərini mənimsəmiş və praktik jurnalist işinin müəyyən təcrübəsinə yiyələnmiş olurlar. Təqdim olunan kurs çərçivəsində tələbələr öz təsəvvürlərini yeni elmi məlumatlarla, yeni yanaşma metodları ilə zənginləşdirmək, gələcək fəaliyyətlərində işıqlandıracaqları

qlobal problem və prosesləri daha dərindən dərk etmək imkanları əldə edirlər.

## 1.6. KURSUN MƏNİMSƏNİLMƏ SƏVİYYƏSİNƏ OLAN TƏLƏBLƏR

Tələbələr :

- müasir dövrdə qlobal böhran situasiyalarının özünü büruzə verdikləri müxtəlif sosial-təbii proseslər barədə biliklərini;
- qlobal problemlərin həlli məqsədi ilə hansı tədbirlərin həyata keçirildiyi və bəşəriyyətin qarşısında hansı vəzifələrin durduğu barədə məlumatlı olmalarını;
- qlobal problemlərin ümumbəşəri xarakter daşması, onların bütövlükdə bəşəriyyətin, ayrı-ayrılıqda isə dünyanın harasında yaşamasından asılı olmayaraq hər bir insanın, xalqların və ölkələrin maraqlarını əhatə etməsini dərindən anladıklarını;
- Azərbaycan reallıqlarının Yer kürəsində mövcud olan qlobal problemlərlə bağlılığını dərk etdiklərini;
- müasir dövrün çağırışlarına bəşəriyyətin adekvat cavab verməsində kütləvi informasiya vasitələrinin rolunu və yerini başa düşdüklerini;
- bəşəriyyətin qabaqcıl mütəfəkkirləri tərəfindən təxirəsalınmaz vəzifələr kimi irəli sürülən konkret-tarixi vəzifənin yerinə yetirilməsi sahəsində Azərbaycan KİV-inin iştirak təcrübəsi ilə tanış olduqlarını;
- müasir dövrün qlobal problemlərinin işıqlandırılması sahəsində kütləvi informasiya vasitələrinin fəaliyyətlərində olan nöqsanları dərk etdiklərini;

- ✦ aldıqları nəzəri bilikləri gələcək praktik fəaliyyətlərində (KİV-lərin konkret çıxışlarının təhlil edilməsi, əldə olunan nəticələrin praktikada istifadə olunması, bu və ya digər kütləvi informasiya vasitəsinin tematik planının işlənilib hazırlanması, öz materiallarının çapa və ya nümayişə hazırlanması və s.) tətbiq etmək bacarıqlarını nümayiş etdirməlidirlər.

## 1.7. KURSUN MƏZMUNU

Kurs özündə müasir dövrün qlobal problemlərini əsasən əhatə edən on iki mövzunu birləşdirir. Bu mövzular müasir dövrün qlobal problemlərinin təsnifatına və səbəb-nəticə bağlılığına uyğun olaraq, üç şərti bölmədə tələbələrə təqdim olunur. Müəhazirələr qlobal problemlərin praktik məşğələlərdə ətraflı müzakirə olunması üçün beynəlxalq və milli nəzəri-empirik materiallar daxil edilməklə hazırlanmışdır.

*Birinci bölmə* - “Siyasi və iqtisadi sahədə dövlətlərin qarşılıqlı fəaliyyət problemləri” – “Kütləvi informasiya vasitələri və müasir dövrün qlobal problemləri: ümumi nəzər” mövzusu da daxil olmaqla, qlobal problemlərin yaranması və güclənməsi prosesinin, geosiyasi problemlərin, dünya nüvə müharibəsi təhlükəsinin qarşısının alınması, bütün ölkələrin və xalqların sosial tərəqqisi üçün münbit şəraitin yaradılması, inkişaf etməkdə olan ölkələrin texnoloji və iqtisadi geriliyinin aradan qaldırılması və yeni beynəlxalq dünya nizamının yaradılması məsələlərinin təhlilinə həsr olunmuşdur.

*İkinci bölmə* - “Cəmiyyət və təbiət arasında qarşılıqlı fəaliyyət problemləri” - ətraf mühitin ifrat çirkləndirilməsinin qarşısının alınması, bəşəriyyətin lazımı təbii resurslarla (xammal, enerji, ərzaq) təmin olunması, dünya okeanlarından və kosmosdan dinc məqsədlər üçün istifadə və s.

problemlərin öyrənilməsi və kütləvi informasiya vasitələrində işıqlandırılması məsələlərinə yönəldilmişdir.

*Üçüncü bölmə* - “İnsanlar və cəmiyyət arasında qarşılıqlı əlaqə problemləri” - əhali artımı və miqrasiya problemləri, insanların sağlamlığının qorunması və möhkəmləndirilməsi, təhsil və mədəni inkişaf problemləri, beynəlxalq təşkilatların qlobal problemlərin həllində iştirakı və bir sıra digər məsələlər araşdırılır.

Bütün mühazirələrdə **zamanın çağırışına adekvat cavabların tapılmasında kütləvi informasiya vasitələrinin yeri və rolu** qırmızı xətt kimi keçir. Mühazirələrdə bəşəriyyətin inkişafında böhran təzahürlərinin gücləndiyi və Azərbaycan gerçəkliyində geniş dəyişikliklərin baş verdiyi bir şəraitdə jurnalistikanın qarşısında duran əsas vəzifələrin müəyyənləşdirilməsinə cəhd göstərilir. Bu vəzifələrin yerinə yetirilməsi üçün vacib olan əsas istiqamətlərin səciyyəvi xüsusiyyətləri verilir. Mühazirələrdə qlobal problemlərin həlli sahəsində irəli sürülən nəzəri müddəa və baxışlar KİV-in iştirakına aid praktik materiallarla əsaslandırılır. Müasir dövrün qlobal problemlərinin kütləvi informasiya vasitələrində obyektiv işıqlandırılmasına və onların həllində KİV-in əməli iştirakına imkan yaradan şərt və amillərin yeni mövqedən nəzərdən keçirilməsinə xüsusi diqqət yetirilir. Eyni zamanda, qlobal problemlərin həllinin beynəlxalq təşkilatların və jurnalistikanın fəaliyyət sferasında prioritet bir məsələ olduğu obyektiv və real statistik qaynaqlarla əsaslandırılır.

## 1.8. KURSUN TERMINOLOJİ APARATI

“Jurnalistika və müasir dövrün qlobal problemləri” kursu jurnalistika fakültəsinin tədris planında öz əksini tapmış digər ixtisas fənnlərindən müəyyən fərqli cəhətlərə

malikdir. Bu kurs tələbələrin ötən üç il yarım müddət ərzində seçdikləri ixtisas üzrə digər fənnlərdən aldıkları nəzəri bilikləri bir qədər də zənginləşdirən və onları KİV-lərdə praktik işə hazırlayan kurslardan biridir. Tələbələrin tədris proqramına uyğun olaraq əvvəllər başqa kurslardan mənimsədikləri termin və anlayışlar təhsilin yekun mərhələsində bir qədər də cilalanır və konkretləşir. Jurnalist peşəsinin baza kateqoriyaları (jurnalist, jurnalist yaradıcılığı, jurnalist peşəkarlığı, KİV-in rolu və funksiyaları, KİV-in fəaliyyətinin səmərəliliyini və təsirliliyini təmin edən faktorlar, söz və özünüifadə azadlığı, kütləvi auditoriya, kütləvi informasiya və s.), KİV-in fəaliyyətinin təşkili, hüquqi və etik normaları, jurnalist işinin metodikası, jurnalist mədəniyyəti, materialların hazırlanmasına olan tələblər və s. ilə artıq tanış olmuş tələbələr bəşəriyyəti ciddi narahat edən qlobal problemlərin adekvat işıqlandırılması, yaranma səbəblərinin, həlli yollarının müəyyən edilməsi və ən əsası isə, ictimai nəzarətin təşkili yolu ilə onların həllinə nail olmaq vərdişlərinə yiyələnirlər. Yuxarıda sadalanmış və s. ixtisas fənnlərin hamısının, o cümlədən, “Jurnalistika və müasir dövrün qlobal problemləri” kursunun da əsaslandığı və istifadə etdiyi termin və obyektlərdən biri **jurnalistika**dır. Jurnalistika nəzəriyyəçiləri bu terminin xarakterik cizgiləri ilə fərqlənən müəyyən izahlarını verirlər.

Sankt-Peterburq Dövlət Universitetinin professoru V.Voroşilovun fikrincə, **jurnalistika** – bütövlükdə cəmiyyətin *sosial sisteminin bir hissəsi*, eyni zamanda, fəaliyyətləri (dövri mətbuatın, radio və televiziya proqramlarının hazırlanması və kütləvi auditoriyaya çatdırılması) jurnalistikanın infrastrukturunu (texniki, informasiya, təşkilati-idarə, tədris müəssisələri və elmi mərkəzlər) ilə təmin olunan qəzet və jurnal, kitab nəşriyyatları, teleradio şirkətləri redaksiyalarının daxil olduğu xüsusi *sosial institutudur* (Журналистика. Учебник. –СПб.:

2002, стр.9). Onun həmkarı, professor S.Korkonosenkoya görə, **jurnalistika** – aktual sosial informasiyanın toplanılması, hazırlanması və vaxtaşırı yayılması üzrə ictimai fəaliyyətdir, ... jurnalist fəaliyyətinin məhsuludur, ... müəyyən elmi bilik və təhsil sahəsidir (ОСНОВЫ журналистики. Учебник. –М.: 2002, стр.3). Bakı Dövlət Universitetinin dosenti A.Rüstəmovun izahına əsasən, **jurnalistika** – kütləvi informasiya vasitəsidir, dördüncü hakimiyyətdir, doğru, həm də yalan informasiyadır, yaradıcılıqdır, publisistikadır, cəmiyyətin güzgüsüdür (Jurnalistika. Bakı, 2005, s. 10).

“**Mətbuat**” (dövri mətbu nəşrlər), “**teleradio və kinoxronika proqramları**”, “**kütləvi informasiya**” və “**kütləvi informasiya vasitələri**” anlayışları da bu kursda tez-tez istifadə olunan terminlərdir. Bu terminlər məzmununa görə “jurnalistika” anlayışına yaxın olsalar da, jurnalistikanın ayrı-ayrı sahələrini ifadə edirlər. Azərbaycan Respublikasının “Kütləvi informasiya vasitələri haqqında” Qanununun 3-cü maddəsində **dövri mətbu nəşrlər** anlayışı – çap prosesinin və ya hər hansı surətçıxaran texnikanın vasitəsilə hazırlanmış, birdəfəlik tirajı 100 nüsxədən çox, daimi adı və cari nömrəsi olan, ildə azı on iki dəfə çıxan qəzetlər və ildə azı iki dəfə çap olunan jurnal, toplu, bülleten və başqa dövri nəşrlər; **teleradio və kinoxronika proqramları** anlayışı – daimi adı olan və ildə azı bir dəfə efirə buraxılan audio, audiovizual xəbər və materialların (verilişlərin) məcmusu; **kütləvi informasiya vasitələri** anlayışı – dövri mətbu nəşrlər, teleradio proqramları, informasiya agentlikləri, internet, kinoxronika proqramları və digər yayım formaları kimi; **kütləvi informasiya** anlayışı isə, axtarılması, əldə olunması, hazırlanması, ötürülməsi, istehsalı və yayımı Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi ilə məhdudlaşdırılmayan, ümumi istifadə üçün nəzərdə tutulmuş mətbu, audio, audiovizual xəbər və digər məlumatlar mənasını ifadə edirlər.



Kurs boyu, xüsusilə də praktik məşğələlərdə bu terminlər sinonimlər kimi istifadə edə bilər. Yalnız jurnalistika sistemində gedən proseslərin, məsələn, mətbuatın və televiziyanın fəaliyyət metodları arasındakı fərqlərin hansısa məna çalarlarının xüsusi vurğulanması tələb olduğu hallarda, bu terminlər konkret ifadələr kimi işlədilir.

“Jurnalistika və müasir dövrün qlobal problemləri” kursunda istifadə olunan əsas terminlərdən biri də **“publisistika”** anlayışıdır. Xüsusilə də qlobal demoqrafiya, ekologiya, miqrasiya, narkomaniya və s. problemlər öyrənilərkən bu termindən daha çox istifadə edilir. Bu terminin məzmunu ilə bağlı hələ qədim dövrlərdən bəri (Yunanıstan, İtaliya, İngiltərə) saysız-hesabsız diskussiya və polemikalar aparılsa və hamı tərəfindən qəbul olunan mənası əldə olunmasa da, bəzi xarakterik cizgiləri barədə ümumi diskursorlara gəlib çıxmaq mümkün olmuşdur. Müasir dövrün öncül media tədqiqatçısı, Bakı Dövlət Universitetinin professoru C.Məmmədlinin elmi ümumiləşdirmələrinə görə, publisistika jurnalistikanın xüsusi sahəsidir; publisistika intellektual yaradıcılığın sahəsidir; jurnalistika publisistikanı özündə əks etdirir; publisistika da ədəbiyyat kimi yaradıcılığın məhsuludur, eyni ədəbi materialdan – sözdən yoğrulur; publisistika sözü birbaşa deyir, dəqiq ünvana ötürür, real həyat faktlarına söykənir; publisistika şüura, ağıla yönəldilir; publisistika daha çox ictimai məzmun kəsb edir (C.Məmmədli. Jurnalistikanın müasir inkişaf meylləri. Bakı, 2006, səh. 260-263).

Publisistikaya münasibətdə yuxarıdakı iki mövqeni müqayisə edərək yəqin etmək olur ki, publisistika insanların ağına, əhval-ruhiyyəsinə və davranışına ciddi təsir vasitəsidir; təsir açıq və ictimaiyyətin gözü qarşısında həyata keçirilir; təsir mənbəyi məhz ictimaiyyətin diqqətini cəlb etmək istədiyi müzakirə obyektinə münasibətdə aydın şəkildə

ifadə olunmuş mövqə tutur. Publisistik fəaliyyət üçün təkcə mətbuat istifadə olunmur. Natiqin çıxışı, sənədli film, təşviqat plakati, hətta səhnələşdirilmiş tamaşalar da açıq ideoloji akt ola bilər. Belə hallarda publisistika jurnalistikadan daha “geniş” məna kəsb edir. Eyni zamanda, müasir dövrdə publisistikanın mövcudluğunu mətbuatın unikal imkanlarından kənarında təsəvvür etmək mümkün deyildir. Deməli, hazırda jurnalistika publisistikaya nisbətən “geniş” məna kəsb edir. Ona görə də “Jurnalistika və müasir dövrün qlobal problemləri” kursunu öyrənərkən publisistika termininin jurnalistikanın sinonimi kimi işlənilməməsi düzgün qiymətləndirilməlidir.

Kursda ən çox istifadə olunan termin **“qlobal problem(lər)”** anlayışıdır. Bu termin iki sözün birləşməsindən əmələ gəlir. **“Qlobal”** (fransızca *global* - ümumi; latınca *globus* – şar) Yer kürəsinin bütün ərazisinə aid olan, bütün Yer kürəsini əhatə edən, ümumdünya; **“problem”** (yunanca *problema* – məsələ, tapşırıq, vəzifə) həllini, tədqiqini tələb edən nəzəri və ya praktik məsələ. **“Qlobal problem(lər)”** anlayışı ümumbəşəri xarakter daşıyan, bütövlükdə bəşəriyyətin və ayrı-ayrılıqda Yer kürəsinin istənilən nöqtəsində yaşayan hər bir insanın maraqlarını əhatə edən problem(lər)i ifadə edir.

“Jurnalistika və müasir dövrün qlobal problemləri” kursunda istifadə olunan digər əsas terminlərin izahı bu vəsaitin VII bölməsində, **geosiyasət, geoiqtisadiyyat, planetar iqtisadi inteqrasiya, demoqrafiya, ekologiya, psixokologiya, qlobal terrorizm, korrupsiya, miqrasiya, narkomaniya** və s. qlobal problemlərlə əlaqəsi olan bəzi anlayışların izahı isə müvafiq olaraq qlobal problemlərin hər bir növü üzrə tələbələrə təqdim olunan elektron mühazirə mətnlərində və bu vəsaitin sonunda çap olunmuş **“Termin və anlayışların izahlı lüğəti”**ndə verilir.

## II. KURS ÜZRƏ TƏŞKİLATI- METODİK TƏDBİRLƏR

### 2.1. TƏLƏBƏLƏRLƏ APARILAN İŞİN FORMALARI

“Jurnalistika və müasir dövrün qlobal problemləri” fənninin məcrasına uyğun olaraq tələbələrə aparılan iş iki formada özünü büruzə verir.

**Sərbəst iş** kursun vəzifələrinə və strukturuna uyğun olaraq, təklif olunan nəzəri mənbələrin və ədəbiyyatın tələbələr tərəfindən öyrənilməsinə, elektron və mətbu kütləvi informasiya vasitələrinin fəaliyyətlərinin izlənilməsinə, KİV materiallarının təhlil edilməsi, praktik məşğələlərdə və buraxılış işi mövzusunun seçilməsi, hazırlanması və müdafiə edilməsi məqsədi ilə müvafiq materialların toplanılmasını nəzərdə tutur.

**Fərdi iş** global problemlərin həllində KİV-in iştirakının təsirliliyini artıran amillərin (jurnalistin peşə mövqeyi, peşəkarlığı və jurnalist sənətkarlığı) mənimsənilməsi məqsədi ilə xüsusi olaraq ayrılmış məsləhət saatlarında tələbələrin yaradıcılıq işlərinin müzakirəsini ifadə edir.

Bu çalışma və tapşırıqlar, konkret situasiyaların təhlili müəllimlər tərəfindən istifadə edilə, diskurs və təhlillər üçün stimül rolunu oynaya, habelə tələbələrin kollokvium və seminarlarda iştiraklarının və bilik səviyyələrinin qiymətləndirilməsi üçün də tətbiq edilə bilər

## 2.2. BURAXILIŞ İŞİ MÖVZUSUNUN SEÇİMİ ÜÇÜN METODİK TÖVSIYƏLƏR

- buraxılış işlərinin mövzuları fənni tədris edən müəllim tərəfindən tərtib edilir, kafedrada müzakirə edilir və təsdiq olunur;
- mövzuların istiqaməti kursun başlıca vəzifələrinə uyğun olur və mənbələrin müstəqil şəkildə daha dərinədən öyrənilməsinə yönəldilir;
- tələbə buraxılış işinin mövzusunu seçərkən onun təklif olunan mövzulardan istənilənini seçmək hüququna tam riayət olunur və buraxılış işinin mövzusunun problematikaya maksimum yaxınlığı meyarından çıxış edilir;
- mövzuların adları təxminidir, tələbələr onlara qismən düzəlişlər edə bilərlər, lakin bu təqdirdə belə, mövzunun adı “Jurnalistika və müasir dövrün qlobal problemləri” kursuna uyğun olmalıdır.

## 2.3. BURAXILIŞ İŞİNİN YAZILMASI ÜÇÜN SPESİFİK METODİK TÖVSIYƏLƏR

- seçilmiş mövzu müasir dövrün qlobal problemlərindən birini əhatə edir, bir və ya bir neçə KİV-in materialları əsasında tədqiq edilir;
- problematika Azərbaycan və/və ya xarici KİV-lərin materialları əsasında (beynəlxalq təcrübənin öyrənilməsi şərti ilə) araşdırılır;
- tədqiqatın əhatə etdiyi müddət və tədqiqat obyektinə dəqiq müəyyən edilir;
- buraxılış işinin elmi rəhbəri tələbənin tədqiq olunan problemə bələdliliyini və səriştəliliyini, toplanılan və

istifadə olunan məlumat və materialların qoyulan problemə uyğunluğunu daim diqqət mərkəzində saxlayır;

- buraxılış işi qiymətləndirilərkən tələbənin aparılmış tədqiqat nəticəsində KİV-in qoyulmuş qlobal problemi işıqlandırması sahəsindəki təcrübəsinin səciyyəvi xüsusiyyətlərini aşkar etmək bacarığı əsas götürülür.

*Qeyd: buraxılış işlərinin yazılmasına, tərtibinə və müdafiəsinə aid tövsiyə və tələblərlə BDU beynəlxalq jurnalistika kafedrasının professoru, filologiya elmləri doktoru N.Əhmədlinin tərtib etdiyi “Jurnalistika” ixtisası üzrə “Buraxılış işinin yazılması, tərtibi və müdafiəsi” adlı metodik vəsaitdə ətraflı tanış ola bilərsiniz (“Bakı Universiteti” nəşriyyatı, 2010)*

#### 2.4. BURAXILIŞ İŞLƏRİ ÜÇÜN TƏKLİF OLUNAN TƏXMİNİ MÖVZULARIN SİYAHISI

1. Bəşəriyyətin inkişafının qlobal tendensiyaları KİV-in mövzusu kimi.
2. Qlobal problemlərin aradan qaldırılmasında KİV-in iştirakı təcrübəsi (konkret KİV-in təcrübəsi əsasında).
3. Jurnalist ictimaiyyətinin qlobal problemlərin həlli sahəsində öz konkret-tarixi vəzifələrini dərk etməsi məsələləri (beynəlxalq jurnalist təşkilatlarının sənədlərinin təhlili əsasında).
4. Qlobal geosiyasi problemlərin mətbu və elektron KİV-də işıqlandırılması (konkret KİV-in təcrübəsi əsasında).
5. Azərbaycanın iqtisadi inkişaf situasiyalarının xarici KİV-lərdə işıqlandırılması (konkret KİV-in təcrübəsi əsasında).

6. Qloballaşma və industrial cəmiyyətin böhranları (Azərbaycan və/və ya xarici KİV-lərin materialları əsasında).
7. Qloballaşma və kütləvi kommunikasiya vasitələri (bir və ya bir neçə nəşrin materialları əsasında).
8. Müasirlik problemləri informasiya cəmiyyətinin inkişafı kontekstində (Azərbaycan və/və ya xarici KİV-lərin materialları əsasında).
9. Qlobal miqyasda baş verən sosial-təbii proseslər: neqativ və pozitiv aspektlər (Azərbaycan və/və ya xarici KİV-lərin materialları əsasında).
10. Antiqlobalizm və digər etiraz hərəkətləri KİV-in təhlil mövzusu kimi (Azərbaycan və/və ya xarici KİV-lərin materialları əsasında).
11. Beynəlxalq təhlükəsizlik sahəsində yeni çağırışlar (Azərbaycan və/və ya xarici KİV-lərin materialları əsasında).
12. Müasir qlobal problemlərin səbəbləri və səciyyəvi xüsusiyyətləri: KİV-in təhlil obyektı kimi (Azərbaycan və/və ya xarici KİV-lərin materialları əsasında).
13. Regional münaqişələr müasir dövrün qlobal təhlükə amili kimi (Azərbaycan qəzet və jurnallarının publikasiyaları əsasında).
14. Beynəlxalq terrorizm bəşəriyyət üçün təhlükə kimi: KİV-də terrora qarşı mübarizənin işıqlandırılması (konkret KİV-in təcrübəsi əsasında).
15. Azərbaycan elektron KİV-lərində beynəlxalq terrorizm mövzusu: problemlər və təhlükələr (konkret KİV-lərin təcrübəsi əsasında).
16. Qlobal demoqrafiya probleminin KİV-də işıqlandırılması (konkret KİV-in təcrübəsi əsasında).
17. Planetar iqtisadi inteqrasiya probleminin KİV-də işıqlandırılması (konkret KİV-in təcrübəsi əsasında).

18. Beynəlxalq insan hüquqları: ayrışdırılışın müasir formaları KİV-in mövzusu kimi (Azərbaycan və/və ya xarici KİV-lərin materialları əsasında).
19. Qlobal ekoloji problemlər və qlobal sağlamlıq məsələləri KİV səhifələrində (Azərbaycan və/və ya xarici KİV-lərin materialları əsasında).
20. Qlobal miqrasiya problemləri: maarifləndirmənin bəzi aspektləri (konkret KİV-in təcrübəsi əsasında).
21. Qlobal miqrasiya problemlərinin KİV-də işıqlandırılmasının əsas mövzu istiqamətləri (konkret KİV-in təcrübəsi əsasında).
22. Antinarkotik mübarizə sistemində KİV-in yeri və rolu: beynəlxalq və milli təcrübə (Azərbaycan və/və ya xarici KİV-lərin materialları əsasında).
23. Qlobal enerji təhlükəsizliyi: dünya jurnalistikasının müasir mövzusu kimi (Azərbaycan və/və ya xarici KİV-lərin materialları əsasında).
24. Müasir dövrün qlobal problemləri beynəlxalq informasiya gündəliyində (bir və ya bir neçə nəşrin materialları əsasında).
25. Müasir dövrün qlobal problemləri kontekstində jurnalistin sosial məsuliyyəti (beynəlxalq jurnalist təşkilatlarının sənədlərinin təhlili və konkret KİV-in təcrübəsi əsasında).

## 2.5. KURS ÜZRƏ TƏXMİNİ İMTAHAN SUALLARI

1. Qlobal problem anlayışı, qlobal problemlərin ümumbəşəri xarakteri
2. Demografiya problemi jurnalistikanın mövzu obyektı kimi

3. Antinarkogen təbliğatın gücləndirilməsi üçün irəli sürülən tələblər
4. Jurnalistin ekoloji dünyagörüşü
5. Qlobal problemlərin həllində KİV-in rolu və ümumi vəzifələri
6. Elektron KİV-lərin psixokoloji təsiri
7. Ekologiya problemlərinin öyrənilməsində jurnalist tədqiqat metodları
8. Qlobal problemlərin həlli və idarə olunmasında KİV-in fəaliyyətinin əsas istiqamətləri
9. “Demoqrafik inqilab”, “demoqrafik partlayış” və “demoqrafiya siyasəti” anlayışları
10. Müasir rəqəmli informasiya texnologiyalarının psixokoloji təsir imkanları
11. Ekoloji qəzet jurnalistikası: müqayisəli xarakteristika
12. Miqrasiya problemlərinin işıqlandırılmasının mövzu istiqamətləri
13. Qlobal problemlərin həllində KİV-in iştirakını təmin edən faktorlar
14. Qlobal psixokoloji problemlərin həlli sahəsində KİV-in vəzifələri
15. Əhali artımının proqnozlaşdırılmasında KİV-in istifadə etdiyi mexanizmlər
16. Ekoloji problemlərin həllində beynəlxalq təşkilatlarla KİV-in birgə iştirakı mexanizmləri
17. Müasir dövrün qlobal problemləri: təsnifatı və ümumi xarakteristikası
18. Demoqrafiya siyasətinin formalaşması və təkmilləşdirilməsində KİV-in rolu
19. “25-ci kədr effekti”nin kütləvi şüurla manipulyasiya imkanları
20. Narkomaniya probleminin işıqlandırılmasında informasiya janrı: spesifik xüsusiyyətlər
21. Qlobalistika və onun əsas istiqamətləri



22. Demografik problemin KİV-də işıqlandırılmasının tarixi təcrübəsi
23. Azərbaycan ekoloji mətbuatının yaranması və müasir vəziyyəti
24. “25th.Century.Fox” və “666” İnternet viruslarının psixoeoloji təsiri
25. Əhali konsepsiyalarının təbliğatçılıq işində istifadəsi
26. Qlobal problemlər və sosial-təbii proseslər: ümumi və fərqli cəhətlər
27. Demografiya probleminin həllində jurnalistikanın vəzifələri
28. Ekoloji televiziya jurnalitsikası: müqayisəli xarakteristika
29. Qlobalistikanın tədqiqi. Roma klubunun yaranması və əsas ideyaları
30. Narkogen və antinarkotik informasiyanın xarakterik xüsusiyyətləri
31. . Dünya informasiya cəmiyyətində terrorizm problemi və KİV
32. Azərbaycan mətbuatının antinarkotik təbliğatçılıq təcrübəsi
33. Demografiya problemlərinin həlli sahəsində təbliğatçılıq işinin forma və metodları
34. “Beynəlxalq terrorizm” və beynəlxalq münasibətlər: transformasiyanın səbəblərinin KİV tərəfindən izahı
35. Qlobal problemlər jurnalistikanın tədqiqat və mövzu obyekt kimi
36. Ekoloji jurnalistikanın istifadə etdiyi janrlar
37. Elektron KİV-lər qlobal psixoeoloji problemlərin mənbəyidir
38. Qlobal əhali problemi və onun həlli yolları: KİV-in vəzifələri
39. Ekologiya siyasətinin hazırlanması və reallaşdırılmasında KİV-in iştirakı

40. Qlobal geosiyasi problemlərin mətbuatda retrospektiv aspektə izlənməsi
41. Narkomaniya problemlərinin işıqlandırılmasında jurnalist sənətkarlığı və səriştəliliyi məsələləri
42. Azərbaycan ekoloji jurnalistikası
43. Demografik problemlərin işıqlandırılmasında statistik rəqəmlərdən istifadə
44. “Qloballaşma”, “qlobalistika” və “qlobal problemlər” anlayışları, mahiyyəti
45. Beynəlxalq terrorizm problemi müasir KİV-in əsas mövzularından biri kimi
46. Azərbaycan dünya geosiyasi problemlər müstəvisində və Azərbaycan KİV-nin vəzifələri
47. Ekoloji jurnalistikanın vəzifələri
48. Antinarkotik təbliğatda jurnalist peşəkarlığı: tələblər və sənətkarlıq cizgiləri
49. Qlobal problemlərin işıqlandırılmasında universal jurnalist müşahidəsi metodu
50. Ekoloji qəzet jurnalistikasının janrları
51. Qlobal geosiyasi problemlərin həllində informasiya təminatı
52. Elektron KİV-lərin psixoeoloji təsirinin azaldılması yolları
53. Azərbaycan KİV-ində narkomaniya probleminin işıqlandırılması dövrləri
54. İnternet şəbəkəsi narkomaniya və narkobiznes vasitəsi kimi
55. Qlobal problemlərin işıqlandırılmasında sənədlərlə iş metodu
56. Miqrasiya problemlərinin işıqlandırılmasında statistik rəqəmlərdən istifadə
57. Beynəlxalq terrorizm: KİV-in ikili iştirakı
58. Jurnalistika ekologiyasının dili kimi: əsas vəzifələr

59. Antinarkotik təbliğətçilik işində jurnalist ictimaiyyətinin vəzifələri
60. Jurnalistin geosiyasi dünyagörüşü
61. Dünya informasiya cəmiyyətində KİV: müharibə və terrorizm problemi
62. Narkomaniya probleminin həlli istiqamətində təbliğətçilik işinin forma və metodları
63. Azərbaycan ekoloji jurnalistikasının formalaşması və müasir vəziyyəti
64. Roma klubu üçün hazırlanan məruzələr KİV-in mövzu istiqamətləri kimi
65. Qəzet və televiziya antinarkotik təbliğətinin fərqli xüsusiyyətləri
66. Müasir ekoloji jurnalistikanın ümumi vəzifələri
67. Qlobal problemlərin KİV tərəfindən təbliğət forma və metodları
68. Qanunsuz miqrasiyanın təhlükələrinin KİV-də işıqlandırılması
69. Antinarkotik təbliğət: hüquqi, etik və əxlaqi-mənəvi normalar
70. İnternet şəbəkəsi narkomaniya və narkobiznes vasitəsi kimi

### III. “JURNALİSTİKA VƏ MÜASİR DÖVRÜN QLOBAL PROBLEMLƏRİ” KURSUNUN PROQRAMI

(bakalavr pilləsi üçün)

#### **Mövzu 1. Müasir dövrün qlobal problemləri və onların həlli sahəsində KİV-in vəzifələri: ümumi nəzər**

Problemin qlobal xarakter almasının sosial-iqtisadi və elmi-texniki səbəbləri. Cəmiyyətin real proseslərinin inkişaf təcrübəsinin, onun ətraf aləmlə, təbiətlə münasibətlərinin təkcə məhsuldar qüvvələrin texnoloji və təşkilati münasibətləri ilə deyil, həmçinin sosial-iqtisadi münasibətləri ilə müəyyənləşdirilməsi. Qlobal problemlərin təsnifatı: iqtisadi və siyasi sahədə dövlətlərin qarşılıqlı fəaliyyət problemləri; cəmiyyət və təbiət arasında qarşılıqlı fəaliyyət problemi; insanlar və cəmiyyət arasında qarşılıqlı əlaqə problemi. Sosial təbii proseslər və qlobal problemlər arasında ümumi və fərqli cəhətlər.

Qlobal problemlərin kəskinləşməsi səbəblərinin öyrənilməsinin zəruriliyi. Qlobalistika qlobal problemləri öyrənən sahə kimi. Qlobalistikanın əsas istiqamətləri və təşəkkül tapmasının əsas mərhələləri. Roma klubunun yaranması, məqsədləri və əsas ideyaları. Roma klubu üçün hazırlanan məruzələr. Qlobal problemlərin aradan qaldırılması imkanları və yolları. Qlobal problemlərin kəskinləşməsinin dünya inkişafına təsiri.

Kütləvi informasiya vasitələrində qlobal problemlərin mahiyyətinin açılmasında, izahında, mənimsənilməsində jurnalistlərin istifadə etdikləri təbliğatçılıq işinin forma və metodları. Bu mövzuda çıxışların tematik və janr rəngarəngliyi, sənətkarlıq xüsusiyyətləri.

## **Mövzu 2. Jurnalistika və global geosiyasi problemlər. Yeni müharibələrin qarşısının alınması və sülh problemi**

Müasir intersosial və siyasi problemlər, dövlətlərarası münasibətlər və bəşəriyyətin demilitarizasiyası müasir dövrün mərkəzi qlobal problemi və KİV-in əsas mövzularından biri kimi. Geosiyasət anlayışı və onun növləri.

Müharibənin dövlət siyasətinin zorakılıq vasitəsilə davamı olması. Müharibə qanunlarının müharibənin gedşinə, müqəddəratına təsiri. Müharibənin müqəddəratının vuruşan dövlətlərin məhsuldar qüvvələrinin inkişaf səviyyəsindən, iqtisadi potensialından, elmi-texniki inkişaf səviyyəsindən, sosial-siyasi quruluşundan, ideologiyasından, xalqın mənəvi səviyyəsindən, döyüş qüdrətindən və s. asılılığı.

Dünya tarixində müharibələrin bəşəriyyətə gətirdiyi fəlakətlər. Siyasi məzmunundan asılı olaraq, müharibələrin xarakteri: ədalətli, ədalətsiz, dünya və regional müharibələr. Dünyanın təhlükəsizliyi sisteminin yaradılması zərurəti. Müharibələrin baş vermə səbəblərinin aradan qaldırılması. Müharibə qızıqırdıcılarının təcavüzkar və qəsbkarlıq siyasətlərinin ifşası. Müharibəyə qarşı və sülh uğrunda mübarizədə BMT və digər bənəlxalq təşkilatların rolu.

Müharibə əleyhinə mübarizədə siyasi partiyaların iştirakı. Sülh siyasətinin mahiyyəti. Xarici siyasətin qeyri-zorakı yolla həyata keçirilməsi. Sülh uğrunda kütləvi hərəkətin genişləndirilməsi.

Sülh, tərksilah və yeni dünya müharibəsinin qarşısının alınmasının müasir dövrdə bir nömrəli qlobal problemə çevrilməsi.

Sülhün qorunub saxlanması uğrunda mübarizədə sülh tərəfdarlarının rolu. Ümumdünya Sülh Şurasının məqsəd və vəzifələri.

Sülhsevər qüvvələrin beynəlxalq münasibətlərdə dinc əməkdaşlıq və tərksilah uğrunda mübarizəsinin əhəmiyyəti.

Müharibə və sülh probleminin KİV-də qoyuluşu, məqsədi, mahiyyəti, hərəkətverici qüvvələri. Problemin işıqlandırılmasının forma və metodları. “Soyuq müharibə” dövrünün sonu, beynəlxalq miqyasda yeni dövrün başlanması, sülh işinə qorxu törədən regional münaqişələrin meydana gəlməsi səbəbləri və onların aradan qaldırılması yollarının müəyyənləşdirilməsində KİV-in rolu. Geosiyətdə baş verən keyfiyyət transformasiyalarının, demoqrafik aspektlərin, mədəniyyət-sivilizasiya və konfessional amillərin, informasiya, kosmik və digər yeni texnologiyaların inkişafının və yayılmasının, iqtisadi proseslərin geosiyasi vəziyyətə təsirinin, yerli maraqların KİV tərəfindən nəzərə alınması və təhlili.

Postsovet məkanında meydana gəlmiş və müstəqil inkişaf yoluna qədəm qoymuş ölkələrdə geosiyasi vəziyyət. Müstəqilliyin əldə olunması ilə Azərbaycanın geosiyasi qazancları və itkiləri. Milli zəmində münaqişələr törədilməsində ekstremist, qatı millətçi qüvvələrin məqsədlərinin ifşasında KİV-in iştirakı zərurəti. Azərbaycana qarşı Ermənistanın apardığı işğalçılıq siyasətinin ifşasında KİV-in rolunun daha da artması. Erməni terrorçu təşkilatlarının beynəlxalq terrorizmin tərkib hissəsi olduğunun dünya ictimaiyyətinə çatdırılmasında KİV-in iştirakının getdikcə daha da artırılması zərurəti. Bu kontekstdə Azərbaycan KİV-inin qarşısında duran əsas vəzifələr.

Geosiyasi problemlərin işıqlandırılmasının forma və metodları. Janr müxtəlifliyindən daha səmərəli istifadə edilməsinin vacibliyi.

### **Mövzu 3. Jurnalistika və müasir qlobal iqtisadi problemlər, planetar iqtisadi integrasiya məsələləri**

İqtisadi gerilik və planetar iqtisadi integrasiya məsələləri müasir dövrün qlobal problemi və KİV-in əsas mövzularından biri kimi. Müasir dünyada iqtisadi proseslərin bütün ictimai proseslərə, o cümlədən geosiyasi vəziyyətə güclü təsiri. İqtisadi münaqişələr və geoiqtisadiyyat anlayışı.

İnkişaf etməkdə olan ölkələrin geriliyinin aradan qaldırılması qlobal problemlərdən biri kimi. İnkişaf etməkdə olan ölkələrin yeni inkişaf yoluna qədəm qoymaları və bu inkişafın əsas istiqamətləri. Həmin ölkələrin təkcə iqtisadi sahədə deyil, həmçinin sosial, siyasi, mədəni və s. baxımdan geriliyi. Bu ölkələrdə xırda əmtəə istehsalı formalarının geniş yayılması.

Dünya iqtisadiyyatında və onun KİV-də işıqlandırılmasında yaranan yeni tendensiyalar: iqtisadi fəaliyyətin qloballaşması məsələlərinin KİV-də işıqlandırılması; KİV tərəfindən dünya iqtisadiyyatının və beynəlxalq iqtisadi fəaliyyətin liberallaşmasının dəstəklənməsi; dünya iqtisadiyyatının regionlaşması və qloballaşması ideyalarının KİV-də işıqlandırılması; KİV-in dünya iqtisadiyyatının informatizasiyasında birbaşa iştirakı.

KİV-də inkişaf etməkdə olan ölkələrin geriliyinin aradan qaldırılması probleminin mahiyyətinin dərinədən açılması zərurəti. Bu problemlərin mətbuatda işıqlandırılması sahəsində çatışmazlıqlar. İqtisadi transformasiyalar zamanı yaranan problemlərin işıqlandırılmasının səciyyəvi xüsusiyyətləri: inflyasiyanın proqnozlaşdırılması; istehsalın kəskin şəkildə aşağı düşməsi, pul ödəmələrindəki böhranlar və iqtisadiyyatın kriminallaşması səbəblərinin araşdırılması; özəlləşdirmənin səmərəliliyi, bazar davranışı və bazar institutlarının spontan inkişafı haqqında hipotezlərin qeyri-adekvatlığı və s.

Qlobal iqtisadi problemlərin həlli yollarının tapılması və planetar iqtisadi inteqrasiya sahəsində KİV qarşısında duran əsas vəzifələr. Yeni paradigmanın tapılması. İqtisadi problemlərin həllində sinergetika metodunun təbliği. Bu mövzuda təbliğatçılıq işinin forma və metodları. Mətbuatdakı çıxışların tematik və janr xüsusiyyətləri.

#### **Mövzu 4. Jurnalistika və qlobal ekoloji problemlər**

Ekologiya problemi anlayışı. Ekoloji problemlər insanların praktik fəaliyyətinin nəticəsi kimi. Ekoloji problemlərin qlobal xarakter alması. Qlobal iqlim istiləşməsi, stratosferdə ozon qatının dağılması, su ilə bağlı ekoloji problemlər, enerji istehsalının ekoloji nəticələri, turş yağıntılar, orqanizmlərin bioloji (genetik) müxtəlifliyinin azalması başlıca ekoloji problemlər kimi. Atmosferin, biosferin, hidrosferin çirklənməsinin ağır nəticələri. Bunların aradan qaldırılması yolları. İnsan fəaliyyətinin mühüm problemlərindən biri olan maddi-texniki, kimyəvi radiasiyalı və psixoloji parametrlərlə fərqlənən yeni ətraf mühitin formalaşması. Nadir, sıradan çıxmış, yaxud çıxmaqda olan heyvanlar və bitkilər aləmi nümunələrinin “Qırmızı kitab”da qeydə alınması.

İnsan fəaliyyəti nəticəsində meydana gələn bioloji gərginliyin ümumi xüsusiyyətlərinin getdikcə qlobal xarakter alması. Cəmiyyətlə təbiətin qarşılıqlı münasibətlərinin yeni mərhələyə qədəm qoyması.

Torpağın eroziyası, korlanması, texniki yükünün artması nəticəsində məhsuldarlığın aşağı düşməsi.

Dünyada ekoloji vəziyyəti sağlamlaşdırmaq üçün təbiətin qorunması üzrə beynəlxalq texnoloji mexanizm yaratmaq zərurəti. Ətraf mühitin çirklənməsinə imkan verməyən texnologiyalar yaratmağın vacibliyi. Təbiətin qorunması ilə məşğul olan birliklərin, partiyaların yaradılması.



“Yaşılılar hərəkatı”. Dünyada ekoloji təmizliyin tənzim olunmasında beynəlxalq qeyri-hökumət təşkilatlarının rolu.

Müstəqil Azərbaycan Respublikasının ekoloji vəziyyəti. Ekoloji mühiti sağlamlaşdırmaq üçün görülən tədbirlər. Ölkənin ali qanunvericilik orqanının bu sahədə qəbul etdiyi qanunlar, onların yerinə yetirilməsinin gedişi. Bu istiqamətdə həlli tələb olunan ciddi problemlər.

Ekoloji jurnalistika anlayışı. Ekoloji jurnalistikanın yaradıcılıq sahəsi kimi formalaşması və inkişafı: retrospektiv nəzər. Ekoloji qəzet və televiziya jurnalistikasının ümumi və fərqli cəhətləri. Ekoloji jurnalistikanın əsas vəzifələri və mövzu istiqamətləri.

Ekoloji problemlərin həlli uğrunda mübarizədə KİV-in rolu. Dövri nəşrlərdə, radio, televiziya verilişlərində ekoloji mövzuda çıxışların formaları, janr və sənətkarlıq xüsusiyyətləri.

Ekoloq-jurnalistlər üçün irəli sürülən ümumi yaradıcılıq tələbləri: jurnalist-ekoloq sənətkarlığı; universal jurnalist müşahidəsi metodu; sənədlərlə iş; janr müxtəlifliyi; jurnalist tədqiqatı metodu; ekoloji təhlil, ekoloji monitoring; jurnalistin informasiya təminatı.

Ekoloji mövzuda yazan jurnalistlərin istifadə etdikləri təbliğatçılıq işi formaları.

## **Mövzu 5. Jurnalistika və qlobal ərzaq problemi**

Dünya əhalisinin ərzaqla, xammalla təmin olunması qlobal problem və KİV-in əsas mövzularından biri kimi. Qlobal ərzaq probleminin əhali problemi ilə sıx əlaqəli şəkildə öyrənilməsi. Bu problemin həlli sahəsində BMT, Ümumdünya Ərzaq və Kənd Təsərrüfatı Təşkilatı, Ümumdünya Ərzaq Proqramı, Beynəlxalq Bioloji Proqram Təşkilatı və s. beynəlxalq təşkilatların fəaliyyəti. Ərzaq probleminin mahiyyətinin açılması, əhalinin ərzaqla təminatının onun

sayının artması ilə mütənasibliyi. Dünyada istehsal olunan ərzaq məhsullarının qeyri-bərabər bölünməsi.

Torpaq ehtiyatı probleminin global xarakteri. Məhsuldar və azməhsuldar sahələr. Dünyada məhsuldar sahələrin hər il itirilməsinin getdikcə artması. Hər adambaşına düşən sahənin azalması.

Elmi-texniki tərəqqinin nəticəsi olaraq quru sahənin xeyli hissəsinin çirklənməsi, yararsız hala düşməsi. Kənd təsərrüfatı üçün nəzərdə tutulan sahələrin urbanizasiya, yeni şəhərlər, kəndlər salmağa verilməsinin artmaqda davam etməsi. Hər adamın orta təminatı üçün əkin sahəsi.

İnsanın qida ilə, ərzaqla təmin olunması üçün yararlı sahələrin azalması səbəbləri. Dünya əhalisinin ərzağa olan tələbatının ödənilməsi üçün mövcud olan imkanlar, onlardan istifadə səviyyəsi. Şumlanan sahələrin və onun məhsuldarlığının artırılması. İntensiv təsərrüfat üsulu, istehsal mədəniyyətinin yüksəldilməsi. Xəstəliklərə, ziyanvericələrə qarşı mübarizənin elmi əsaslarla təşkili. Əkinçilikdə elmi nailiyyətlərdən səmərəli istifadə olunması.

Ərzaq probleminin mahiyyətinin açıqlanmasında, qavranılmasında, qabaqcıl təcrübənin, nümunələrin ümumiləşdirib yayılmasında, qüsurların tənqidində və aradan qaldırılmasında, mövcud imkanların aşkara çıxarılmasında, onlardan səmərəli istifadə olunmasında jurnalistikanın rolu və əhəmiyyəti.

Ərzaq probleminin işıqlandırılmasının mövzu istiqamətləri: ərzaqla təminatın əhali artımının tənzimlənməsi ilə bağlılığı; ərzaq yardımı iqtisadi yardım növlərindən biri kimi; kənd təsərrüfatının iqtisadi yardımla birgə, paralel inkişaf etdirilməsi; kənd təsərrüfatına qoyulan xarici yardımın artırılması; “yaşıl inqilab”; kənd təsərrüfatı sahəsində təhsil sisteminin inkişaf etdirilməsi, “fiziki texnologiyalara” bağlılıq.

Ərzaq və ehtiyat probleminin işıqlandırılmasında KİV-in qarşısında duran vəzifələr, istifadə etdiyi təbliğatçılıq işinin forma və metodları. Bu mövzuda çıxışların janr rəngarəngliyi.

### **Mövzu 6. Jurnalistika və qlobal demoqrafiya problemi**

Demoqrafiya anlayışı. Demoqrafiya probleminin mahiyyəti, təzahür formaları, həlli yolları.

Demoqrafiyanın bir çox ictimai elmlərlə - sosiologiya, siyasi iqtisad, tarix, hüquq, etnoqrafiya, sosial gigiyena, statistika və s. ilə əlaqəsi.

Demoqrafiyada əhali nəzəriyyəsinin mahiyyəti. Müəyyən demokratik siyasət yeridilməsi üçün əhali nəzəriyyəsinin lazımı əsas yaratması. Əhali kəmiyyəti və əhali keyfiyyəti.

“Demoqrafik partlayış” və “demoqrafik inqilab” anlayışları. Əhali artımı ilə iqtisadi potensial artımının sürəti arasında uyğunluğun əmələ gəlməsi. Demoqrafiya siyasəti, əhali konsepsiyaları.

Dünya əhalisinin artım tendensiyaları. Demoqrafiya probleminin həllində BMT strukturlarının rolu. “Əhalinin məskunlaşması sahəsində ümumdünya fəaliyyət proqramı”. Ölkəmizdə demoqrafik problemin vəziyyəti və onun həlli istiqamətində həyata keçirilən tədbirlər.

Qlobal demoqrafiya probleminin KİV-də işıqlandırılmasının tarixi təcrübəsi. Əhali konsepsiyaları demoqrafiya probleminin işıqlandırılmasının mövzu istiqamətləri kimi. Demoqrafik siyasətin əsas istiqamətlərinin strategiyası və taktikasının KİV-də işıqlandırılmasının forma və metodları. Çıxışların tematik və janr xüsusiyyətləri.

## **Mövzu 7. Jurnalistika və qlobal energetika problemi**

Energetika probleminin qlobal xarakter alması. Keçən əsrin 70-ci illərindən etibarən bu problemin beynəlxalq aləmdə qlobal miqyasda bütün kəskinliyi ilə qarşıya çıxması. Bunun isə hər şeydən əvvəl energetika və enerji ehtiyat mənbələrinin istehsala cəlb olunması miqyasının artması ilə əlaqədar olması.

Energetika ehtiyatları, müxtəlif enerji növlərinin alınması, bir şəkildən başqa şəkklə çevrilməsi, ötürülməsi və istifadə olunması məsələlərini əhatə edən mühüm təsərrüfat sahəsi olması.

Təzələnməyən, təkrarlanmayan və bərpa olunmayan enerji ehtiyat mənbələrinin müasir vəziyyətinin həyacan doğurması. Bu sahəyə diqqətin artırılması zərurəti. Bu problemin bəşəriyyət qarşısında getdikcə daha kəskin qoyulması. “Energetika böhranı” və ondan çıxış yolları.

Energetika və enerji ehtiyat mənbələri probleminin həllində jurnalistikanın rolunun kəskin şəkildə artması. Energetika və enerji ehtiyat mənbələrinin aşkara çıxarılması və səmərəli istifadə olunmasında KİV-in təbliğatçılıq işinin forma və metodlarından səmərəli faydalanmaq zərurəti.

Jurnalistika və “energetika böhranı”. Bu böhranın aradan qaldırılmasında, ehtiyat mənbələrinin aşkara çıxarılmasında KİV-in imkanlarından bacarıqla istifadənin əhəmiyyəti. Energetika probleminə dair çıxışların tematikası, janr rəngarəngliyi və sənətkarlıq xüsusiyyətləri.

## **Mövzu 8. Jurnalistika və kosmosdan dinc məqsədlər üçün istifadə olunması problemi**

Kosmosdan dinc məqsədlər üçün istifadə olunması müasir dövrün qlobal problemlərindən biri kimi. Bu sahədə

bir sıra ölkələrin, xalqların texniki, iqtisadi və intellektual səylərinin birləşdirilməsi zərurətinin yaranması.

Dünyada bir-birinə zidd olan hərbi qütbləşmənin mövcudluğunun və onun nəticəsi olaraq “soyuq müharibə”-nin aradan qaldırılması ilə kosmosdan dinc məqsədlər üçün istifadənin yeni mərhələsinin başlanması.

Kosmosdan dinc məqsədlər üçün istifadə sahəsində BMT strukturlarının və digər beynəlxalq təşkilatların fəaliyyəti. “Nüvə silahının kosmosda yerləşdirilməsinin qadağan olunması haqqında” Beynəlxalq Saziş (1967-ci il) və s.

Kosmosdan dinc məqsədlər üçün istifadənin elmin, texnikanın, istehsalın, idarəetmənin ən yeni nailiyyətlərinə əsaslanmanı tələb etməsi, bu sahədə çalışan adamları Yer kürəsi və ehtiyat mənbələri barədə məlumatlarla təmin etməsi. Bu məlumatların gələcək kosmik sənaye, kosmik texnologiya və kosmik ehtiyat mənbələrinin əsas əlamətlərini əks etdirməsi.

Kosmosdan dinc məqsədlər üçün istifadə olunması uğrunda mübarizədə jurnalistikanın rolu. KİV-in bu istiqamətdə etdiyi təbliğatçılıq işinin forma və metodları. Bu mövzuda çıxışların tematik və janr xüsusiyyətləri.

### **Mövzu 9. Elektron KİV-lər və qlobal psixoeoloji problemlər**

Teleradio verilişlərində müasir rəqəm və kompüter texnologiyalarının istifadə olunması. Bu texnologiyaların müxtəlif video və audioeffektlərin əldə olunmasına imkan verməsi. Eyni zamanda onların insanların psixi və fiziki sağlamlığına qlobal mənfi təsir göstərmək imkanları.

Rəqəm texnologiyalarından istifadə edən elektron KİV-lərin kütləvi davranışa və fiziki sağlamlığa qərəzli və ya qərəzsiz şəkildə təhlükəli təsirinin öyrənilməsinin vacibliyi.

Psixokoloji problemlər yeni qlobal problem kimi və onun müasir miqyası.

Müasir audio və videoməhsulların hazırlanmasında neyro-lingvistik proqramlaşdırma (NLP) texnologiyalarından istifadə. “25-ci kadr texnologiyası” gizli NLP nümunəsi kimi. “Zomblaşdırma”. “25-ci kadr effekti”ndən beynəlxalq internet şəbəkəsində istifadə olunması. “25th.Century.Fox”, “666”, “Troya”, “Nayk” və s. kompüter viruslarının kütləvi auditoriyaya ekspansiv təsirinin səciyyəvi xüsusiyyətləri.

Gizli informasiya təsirinin psixokoloji təsirinin təhlükəli nəticələri. Ekoloji cəhətdən təhlükəli texnologiyaların qərəzli istifadəsinin və qərəzli texnologiyaların KİV-də tətbiqinin xüsusi narahatlıq doğurması. Elektron KİV-in inkişafı ilə əlaqədar olaraq yaranan ekoloji və psixokoloji problemlərin həlli sahəsində KİV qarşısında qoyulan tələblər. Qlobal psixokoloji problemlərin həlli istiqamətində təbliğatçılıq işinin forma və metodları. Bu mövzuda çıxışların janr rəngarəngliyi.

## **Mövzu 10. Jurnalistika və beynəlxalq terrorizm problemi**

Beynəlxalq terrorizm anlayışı. Beynəlxalq terrorizmin müasir dünya inkişafının qloballaşması məhsulu və yeni siyasi təzahür kimi büruzə verməsi. Bu təzahürün arxasında yeni dünya müharibəsinin başlanması təhlükəsinin dayanması. Beynəlxalq terrorizmin mahiyyətinin, onun daxili anatomiyasının və zahiri cəhdlərinin obyektiv təhlilinin zəruriliyi. Cəmiyyətdəki funksiyasına görə KİV-in bu istiqamətdə mühüm rol oynaması.

Beynəlxalq terrorizmin müasir beynəlxalq münasibətlərlə bağlı kəskin qlobal problemə transformasiyası səbəblərinin KİV tərəfindən izahı. Digər ümumbəşəri qlobal problemlərə xas olan xarakterik xüsusiyyətlərin beynəlxalq terrorizmə də aid olması. Beynəlxalq terrorizm probleminin

spesifik cizgiləri və onların KİV tərəfindən nəzərdən keçirilməsi.

Beynəlxalq terrorizm probleminin işıqlandırılması və həlli yollarının tapılması sahəsində KİV-in vəzifələrinin bəşəriyyətin qarşısında duran problemlər aspektində müəyyən olunması: dünya informasiya məkanının total qloballaşması; dünya ictimaiyyətinin olduğu xüsusi vəziyyət. Beynəlxalq terrorçu qruplaşmaların, cinayətkar sindikatların və KİV-in dolayı və ya birbaşa, düşünülmüş və ya düşünülməmiş şəkildə qarşılıqlı fəaliyyətlərinin xüsusi rol oynaması. Terror aktlarının bu hadisələrə KİV tərəfindən kütləvi əks-sədanın olacağı düşünüülərək, həyata keçirilməsi. Bu vəziyyəti izah edən aspektlər.

Beynəlxalq terrorizm probleminə qarşı mübarizə yollarının müəyyən edilməsi sahəsində təbliğatçılıq işinin forma və metodları. Jurnalist kompetentliyi və obyektivliyi KİV-in təsirliliyini təmin edən amillər kimi. Bu mövzuda materialların tematik və janr xüsusiyyətləri.

### **Mövzu 11. Jurnalistika və global miqrasiya prosesləri**

Miqrasiya müasir dövrün qlobal problemi və KİV-in əsas mövzularından biri kimi. Miqrasiya və miqrant anlayışları. Müasir dünyada miqrasiya proseslərinin vəziyyəti. İnsan yerdəyişmələrinin əsas istiqamətləri, motivləri, meylləri, marşrutları. Miqrasiyanın növləri: daxili və xarici; məcburi və könüllü; qanuni və qanunsuz, tənzimlənən və tənzimlənməyən miqrasiya. Həm sahə elmi, həm də KİV tərəfindən miqrasiya proseslərinin demoqrafiya problemi ilə sıx əlaqəli şəkildə öyrənilməsi.

Azərbaycan Respublikasında miqrasiyanın vəziyyəti: retrospektiv nəzər. XX əsrin sonlarında Ermənistan ərazisinin azərbaycanlılardan etnik təmizlənməsi, sonradan Ermə-

nistanın Azərbaycana qarşı apardığı işğalçılıq müharibəsi və eyni zamanda Orta Asiyada milli zəmində baş vermiş münaqişə nəticəsində Azərbaycanda 1 milyondan artıq qaçqın və məcburi köçkünün əmələ gəlməsi. Geniş və tənzimlənməyən miqrasiyanın cəmiyyət üçün böyük iqtisadi və sosial problemlər əmələ gətirməsi.

İnsanların öz iqtisadi vəziyyətlərini daha da yaxşılaşdırılmaq cəhdləri miqrasiyanın əsas səbəblərindən biri kimi. Öz ölkəsinin hüdudlarından kənarında yaşayan insanlar, qanunsuz miqrasiyanın iştirakçıları, insan alverinin qurbanları.

Miqrasiya proseslərinin tənzimlənməsi sahəsində beynəlxalq təcrübə və sənədlər. BMT-nin “Qaçqınların statusu haqqında” 1951-ci il Konvensiyası və 1967-ci il Protokolu. Palermo protokolları. Bu sahədə fəaliyyət göstərən beynəlxalq təşkilatlar və onların iş təcrübəsi.

Azərbaycan Respublikasında miqrasiya proseslərinin tənzimlənməsi təcrübəsi. Bu sahədə qanunvericilik bazasının yaradılması və təkmilləşdirilməsi. Beynəlxalq təşkilatlarla əməkdaşlıq.

Miqrasiya probleminin mətbuatda işıqlandırılmasının mövzu istiqamətləri. Əhalinin miqrasiya problemləri ilə bağlı maarifləndirilməsi: qanuni miqrasiyanın pozitiv tərəflərinin təbliği; qanunsuz miqrasiyanın təhlükələri ilə əhalinin tanış edilməsi. Jurnalistlərin istifadə etdikləri təbliğatçılıq işinin forma və metodları. Bu mövzuda çıxışların janr rəngarəngliyi. KİV-in çıxışlarının təsirliliyinin artırılmasının yaradıcılıq amilləri.

## **Mövzu 12. Jurnalistika və qlobal narkomaniya problemi**

Narkomaniya müasir dövrün qlobal sosial problemi və KİV-in əsas mövzularından biri kimi. Narkomaniya



anlayışı. Müasir dünyada və Azərbaycanda narkomaniya ilə bağlı vəziyyət. Narkomaniyanın yayılmasının miqyas və tempinin yüksək olmasının bəşəriyyətin mənəvi və fiziki sağlamlığını, insanların böyük bir hissəsinin gələcəyini, qlobal sosial sabitliyi və bir sıra ölkələrin milli təhlükəsizliyini sual altında qoyması.

Narkomaniyaya qarşı qlobal mübarizə aparılmasının vacibliyi. Narkomaniyanın cəmiyyətdə cinayət kimi deyil, xəstəlik və sosial təzahür kimi qəbul edilməsinin zəruriliyi. Narkomanların hüquqi, tibbi, sosial və digər reabilitasiya təminatı sistemlərinin, eyni zamanda paralel olaraq narkomaniyaya qarşı güclü təbliğat kampaniyaları sistemlərinin yaradılması.

Narkomaniyaya qarşı güclü təbliğat kampaniyaları sistemlərinin yaradılmasında və aparılmasında KİV-in böyük rol oynaması. Bu sahədə dünya mətbuatının təcrübəsi. Qəzet və televiziya çıxışlarının səciyyəvi xüsusiyyətləri.

Qlobal “İnternet” informasiya şəbəkəsinin narkomaniya sahəsində istifadəsinin ikili xarakteri: “İnternet” narkomaniya və narkobiznes mənbəyi kimi; “İnternet” narkomaniyaya qarşı təbliğat kampaniyalarında ən imkanlı vəsitə kimi. Narkomaniya mövzusunda materialların eyni zamanda həm antinarkotik, həm də narkogen xarakter daşması.

Narkomaniya mövzusunun işıqlandırılması sahəsində Azərbaycan KİV-nin təcrübəsi. Narkomaniyaya qarşı mübarizə sahəsində qəbul olunmuş hökumət direktivlərinə uyğun olaraq, narkomaniya mövzusunun mətbuatda işıqlandırılması dövrləri: 1986-1991-ci illər; 1991-1999-cu illər; 1999-cu ildən sonrakı dövr. Bu dövrlərdə KİV-in fəaliyyətinin təhlilindən əldə olunan nəticələr. Bu sahədə KİV-in çıxışlarının səmərəliliyini artırmaq üçün əsas vəzifələr. Narkomaniya mövzusunda yazan jurnalistlərin qarşısında qoyulan sənətkarlıq tələbləri. Bu sahədə təbliğat-

çılıq işinin forma və metodları, mövzu və janrlardan istifadənin çoxşaxəliliyi.

### **Mövzu 13. Jurnalistika və qlobal korrupsiya problemi**

Korrupsiya anlayışı. Korrupsiya müasir dövrün qlobal problemi və KİV-in əsas mövzularından biri kimi. Korrupsiya sosial-siyasi həyatın elementi kimi.

Yeni dövr (XYI-XX əsr) dövləti: fəlsəfəsi, mahiyyəti və ideyası. Fərd dövlətin üzvü kimi. Fərdin iradə və azadlığı. İradə və azadlıqdakı qeyri-məhdudiyyətin neqativ xarakter daşması və siyasət sahəsində onun fanatizmə çevrilməsi, dövlət institutlarını sarsıtması. Korrupsiyanın dövləti, onun sosial missiya və funksiyalarını zəiflətməsi. Müasir dövrdə korrupsiya dövlətçiliyi və beynəlxalq sabitliyi dağıdan (milli və transmilli cinayətkar qruplar vasitəsilə) qlobal problem kimi.

Korrupsiya ilə mübarizə sahəsində beynəlxalq təcrübə. "Korrupsiya ilə əlaqədar cinayət məsuliyyəti haqqında" və "Korrupsiya ilə əlaqədar mülki-hüquqi məsuliyyət haqqında" Avropa Konvensiyaları. Azərbaycan Respublikasının bu konvensiyalara qoşulması. Korrupsiyanın qarşısının alınmasının beynəlxalq mülki-hüquqi və prosessual aspektləri. Korrupsiya ilə mübarizənin modeləri: totalitar, avtoritar, oliqarxiya, liberal.

Azərbaycanda korrupsiya ilə bağlı vəziyyət. Korrupsiyaya qarşı mübarizə sahəsində qanunvericiliyin vəziyyəti. Cəmiyyətin kriminallaşması və korrupsiya problemləri: tarixi nəzər, sovet dövründəki amiranə idarəetmə ilə əlaqədar korrupsiyanın inkişaf mərhələləri. Beynəlxalq əməkdaşlıq.

Problemin araşdırılması və işıqlandırılmasında sistemli yanaşmanın əhəmiyyəti. Korrupsiyanın xarakteristikasının

açılmasında, korrupsiyaya görə məsuliyyət normalarının müəyyənləşdirilməsi və təkmilləşdirilməsində, korrupsiyaya qarşı vətəndaş mübarizəsinin praktik mexanizmlərinin formalaşmasında və tətbiqində KİV-in rolu və vəzifələri. Təbliğatçılıq işinin forma və metodları. Mövzu və janr rəngarəngliyi.

#### **Mövzu 14. Qlobal problemlərin həlli beynəlxalq təşkilatların və jurnalistikanın fəaliyyət sferasında**

Qlobal problemlərin qarşılıqlı əlaqələri, əhatəliliyi, uzunmüddətli olması, bəşəriyyətin qarşısında bu problemlərin neytrallaşdırılmasının və zəifləməsinin yeni şəkildə qoyulması. Bu problemlərin kəskinləşməsinin irəlicədən proqnozlaşdırılması və həlli yollarının birlikdə müəyyənləşdirilməsi.

Yeni dünya qaydaları və onların həllinin ümumi prinsiplərinin bütün planetdə sülh və ədaləti bərqərar etmək vəzifəsinin qarşıya qoyulması. Bu vəzifələri yerinə yetirmək üçün adamların həyat tərzində və şüurunda köklü dəyişikliklərin edilməsi zərurəti. Təcavüzkarlığın hər cür təzahür formalarının qarşısının alınması üçün birgə sülh tədbirlərinin həyata keçirilməsi. Bəşəriyyətin öz səylərini bu problemlərin həllinə doğru birləşdirməsi zərurəti dövrün tələbi kimi.

Yerin təkinin vahidliyi, onun ehtiyat mənbələrindən elmi cəhətdən əsaslandırılmış ümumi istifadə edilməsi prosesinin uzaqgörənliklə idarə olunması bacarığı. Bunun üçün sülhün və dinc yanaşı yaşamagın bərqərar olması, hərbi xərclərin kəskin şəkildə azaldılmasının gərəkliyi. Bütün dövlətlərin hərtərəfli əməkdaşlığı, mənafeələrinin qarşılıqlı nəzərə alınması, elmin inkişafı və onun nailiyyətlərinin zənginləşdirilməsi.

Ən müxtəlif səviyyələrdə ikitərəfli və çoxtərəfli, məhəlli və ümumdünya miqyasında müxtəlif beynəlxalq institutlardan, hər şeydən əvvəl BMT-nin imkanlarından istifadə etməklə, beynəlxalq əməkdaşlığın hər vasitə ilə genişləndirilməsi.

Regional münaqişələrin həllində, müxtəlif fəlakətlərin – ekoloji böhranların, aclığın, ağır xəstəliklərin və s. aradan qaldırılmasında beynəlxalq səylərin birləşdirilməsi.

Müxtəlif ölkələrin mənafə balansını əsasında yeni beynəlxalq siyasi qaydaların qurulması və dünyanın idarə olunması tədbirlərinin gücləndirilməsi. Yeni dünya nizamının bütün dövlətlərin mənafeyinin nəzərə alınması əsasında formalaşması.

Qlobal problemlərin həllində beynəlxalq təşkilatların rolu. Sülhün qorunub saxlanılmasında, beynəlxalq təhlükəsizliyin təmin olunmasında BMT-nin xidməti.

Qlobal problemlərin həlli üçün ilkin şərt olan beynəlxalq şəraitin yaradılması. Ətraf mühitin qorunması, ərzaq və səhiyyə vəziyyətinin normal hala salınması, canlı mühitin qorunması, atmosferin, məhəlli dənizlərin, yerüstü canlı ehtiyat mənbələrinin qorunması, müxtəlif energetika növlərinin mühitə təsirinə öyrənilməsi.

Qlobal problemlərin araşdırılmasında, təbii mühitin vəziyyətini izləyən ümumdünya xidmətinin təşkilində, ətraf mühitin mühafizəsi üzrə beynəlxalq hüququn müxtəlif aspektlərinin işlənilib hazırlanmasında BMT və digər beynəlxalq təşkilatların rolunun öyrənilməsi.

Qlobal problemlərin beynəlxalq xarakterinin açılmasında və beynəlxalq təşkilatların onların həllinə cəlb edilməsində, bu sahədə onların fəaliyyətinin işıqlandırılmasında KİV-in rolu. Bu mövzuda materialların tematik və janr xüsusiyyətləri.

*Qeyd: Kursun proqramı Azərbaycan Respublikası Təhsil nazirinin 21.02.2008-ci il tarixli 235 sayılı əmri ilə proqram kimi təsdiq edilmiş və çap olunmuşdur.*

**IV. KURSUN TEMATİK PLANI**  
**VƏ SAATLARIN DƏRSİN NÖVÜNƏ GÖRƏ**  
**BÖLGÜSÜ**

№	Mövzu	Saatların miqdarı	Auditoriya saatları	
			müh.	məşğ.
1	Qlobal problemlərin mahiyyəti, kəskinləşməsi və həlli yolları: ümumi nəzər	4	2	2
2	Jurnalistika və qlobal geosiyasi problemlər	4	2	2
3	Jurnalistika və qlobal iqtisadi problemlər, iqtisadi inteqrasiya məsələləri	2	2	-
4	Jurnalistika və qlobal demoqrafiya problemi	2	2	-
5	Jurnalistika və qlobal ekoloji problemlər	4	2	2
6	Jurnalistika və beynəlxalq terrorizm problemi	4	2	2
7	Jurnalistika və qlobal nar-komaniya problemləri	4	2	2
8	<b>Məsləhət</b>	1		
9	<b>İmtahan</b>	12		
10	<b>Cəmi</b>	37	14	10

*Qeyd: Tematik plan jurnalistika fakültəsinin dərslər yükündə "Jurnalistika və müasir dövrün qlobal problemləri" kursu üçün ayrılmış dərslər saatlarına uyğun tərtib edilmişdir.*

## V. SEMİNAR MƏŞĞƏLƏLƏRİNİN PLANI

“Jurnalistika və müasir dövrün qlobal problemləri” kursu üzrə seminar məşğələlərinin tematikası mühazirə dərslərinin tamamlanması, tələbələrin mühazirə zamanı aldıkları biliyin dərinləşməsi və möhkəmlənməsi prinsipinə uyğun tərtib edilmişdir. Müəllimin rəyindən asılı olaraq məşğələlər planda verilmiş sualların müzakirəsi və ya da məruzələrin müzakirəsi formasında keçirilə bilər.

*Seminar məşğələlərinin məqsədi* müasir dövrün qlobal problemləri barədə təməl konsepsiyaların, qlobal problemlərin razılaşdırılmamış insan fəaliyyətinin nəticəsi kimi təzahür etməsi barədə diskursların və qlobal problemlərin səbəb-nəticə əlaqələri ilə bir-birinə bağlılığı arqumentlərinin ardıcıl və sisteməlik şəkildə öyrənilməsindən ibarətdir.

*Seminar məşğələlərinin vəzifəsi* tələbələrə müasir dövrün qlobal problemləri barədə təməl konsepsiyaların, qlobal problemlərin razılaşdırılmamış insan fəaliyyətinin nəticəsi kimi təzahür etməsi barədə diskursların və qlobal problemlərin səbəb-nəticə əlaqələri ilə bir-birinə bağlılığı arqumentlərinin müddəalarını müqayisəli şəkildə əlaqələndirməyi öyrətməkdən, onlarda fənni müstəqil surətdə və dərinləndirən həvəsini təşviq etməkdən ibarətdir.

Tələbələrin seminar məşğələlərində iştirakı onların seminarın planında qoyulmuş suallara cavabların və yaxud da müəllim tərəfindən tapşırılmış məruzə və məlumatların hazırlanmasına yaradıcı yanaşmaları, müzakirəyə çıxarılmış

məsələlər çərçivəsində özünün konkret problematika üzrə fikir və mülahizələrini ifadə etmək və əsaslandırmaq bacarığı nəzərə alınmaqla qiymətləndirilir.

### **I məşğələ. Müasir dövrün qlobal problemləri və onların həlli sahəsində KİV-in vəzifələri: ümumi nəzər**

1. Müasir dövrün qlobal problemləri: təsnifatı, səbəbləri və həlli yolları.
2. Qlobalistikanın mahiyyəti, əsas istiqamətləri və inkişaf mərhələləri.
3. Roma klubunun yaranması, əsas ideyaları və Roma klubu üçün hazırlanmış məruzələr.
4. Qlobal problemlərin həllində KİV-in rolu, yeri və qarşısında duran ümumi vəzifələr.

#### **Ədəbiyyat**

1. Глобальные проблемы в рамках ООН (под ред. П.Тейлора и А.Дж.Р.Груь). М., 1990.
2. А.Кинг, Б.Шнайдер. Первая глобальная революция. Доклад Римского клуба. М., 1991.
3. Э.Пестел. За пределами роста. М., 1988.
4. А.Печчеи. Человеческие качества. М., 1985.
5. И.А.Родионов. Глобальные проблемы человечества. М., 1995.
6. Я.В.Сивец ван Рейзема. Философия планетаризма. М., 1995.
7. Ш.Фридман, К.Фридман. Пособие по экологической журналистике. ТАСИС, 1998.
8. А.Ə.Гөзəлов. Sosial və qlobal ekoloji sistemlərdə proqnozlaşdırma metodu. B., 1998.
9. А.Şükürov. Qloballaşdırma: mahiyyəti və perspektivləri., B., 2001.



10. İ.Mazanlı. Jurnalistika və müasir dövrün global problemləri. Kursun proqramı. BDU nəşriyyatı, 2008.

**II məşğələ. Jurnalistika və müasir dövrün global geosiyasi problemləri. Yeni müharibələrin qarşısının alınması**

1. Müasir dövrün geosiyasi problemləri. Geosiyasətin növləri və inkişaf mərhələləri. Beynəlxalq münasibətlərin yeni sistemi – yeni güc mərkəzlərinin yaranması. Yeni müharibələrin qarşısının alınması.
2. Azərbaycanın geosiyasi vəziyyətinin xüsusiyyətləri.
3. KİV geosiyasi problemlərin həlli amili kimi. Müasir dövrün geosiyasi problemlərinin işıqlandırılmasında KİV-in ümumi vəzifələri.
4. Ölkənin geosiyasi problemlərinin həlli kontekstində Azərbaycan KİV-inin vəzifələri.

**Ədəbiyyat**

1. Ашенкампф Н.Н. Современная геополитика: Учебное пособие / Н. Н. Ашенкампф, С. В. Погорельская. – М.: Академический Проект, 2005. – С. 5–10 [Электронный ресурс.] – Режим доступа: <http://www.humanities.edu.ru/db/msg/86348>
2. Бжезинский З. 1998. Великая шахматная доска. М.
3. Гаджиев К.С. 2000. Введение в геополитику. М.
4. Гаджиев К.С. 2001. Геополитика Кавказа. М.
5. Жан К., Савона П. 1997. Геоэкономика. М.
6. Киссинджер Г. 1997. Дипломатия. М.
7. Mazanlı İ.A. Azərbaycan jurnalistikasında beynəlxalq həyat mövzusu: retrospektiv nəzər. Beynəlxalq elmi-nəzəri jurnal. Dil və Ədəbiyyat seriyası, № 4(80), Bakı, 2011

8. Модестов С.А. Информационное противоборство как фактор геополитической конкуренции. М. 1999.
9. Цымбурский В. 1999. Геополитика для евразийской Атлантиды. – Pro et Contra, т. 4, № 4.
10. Севдималиев Р. Международный терроризм – глобальная проблема современности. Баку, Элм, 2004
11. Суслов Е.В. Общественное мнение и геополитика. //300 лет российской газете. М., МГУ, 2002.

### **III məşğələ. Jurnalistika və müasir dövrün qlobal iqtisadi problemləri. Planetar iqtisadi integrasiya**

1. Müasir dövrün qlobal iqtisadi problemləri. İqtisadi gerçəkliyin xüsusiyyətləri.
2. Qlobal iqtisadi problemlərin KİV-də işıqlandırılmasında yeni tendensiyalar.
3. Qlobal iqtisadi problemlərin həlli və planetar iqtisadi integrasiya sahəsində jurnalistikanın vəzifələri.
4. Qlobal iqtisadi problemlərin həlli ilə əlaqədar təbliğatçılıq işinin forma və metodları. Mətbuatın çıxışlarının tematik və janr xüsusiyyətləri.

### **Ədəbiyyat**

1. Э. Ласло. Пути, ведущие в грядущее тысячелетие: проблемы и перспективы. Вопросы истории естествознания и техники (ВИЕТ) №4 1997, №1 1998
2. Синергетическая парадигма: многообразие поисков и подходов. Прогресс-Традиция. 2000
3. Князева Е., Туробов А. Единая наука о единой природе. Синергетика значит "совместное действие". Новый мир, №3, 2000

4. Mazanlı İ.A. Jurnalistika və müasir dövrün global iqtisadi problemləri. Beynəlxalq elmi-nəzəri jurnal. Dil və Ədəbiyyat seriyası, № 4(75), Bakı, 2010
5. Bak P. How Nature Works. The Science of Self-organized Criticality. Oxford, Oxford University Press, 1997,p.62.
6. Vaga T. Profiting (польза) from Chaos. Using Chaos Theory for Market Timing, Stock Selection, and Option Valuation. McGraw-Hill, New York, 1994
7. Rəhmanov F. Sosial sfera keçid iqtisadiyyatı şəraitində. B., 2002
8. Şükürov A. Qloballaşdırma: mahiyyəti və perspektivləri. B.,1984

#### **IV məşğələ. Jurnalistika və global demoqrafiya problemləri**

1. Müasir dövrün global demoqrafiya problemləri.
2. Demoqrafiya siyasəti və əhali konsepsiyaları KİV-in tədqiqat və mövzu obyektı kimi.
3. Demoqrafiya problemlərinin həllində jurnalistikanın rolu və vəzifələri.
4. Qlobal demoqrafiya problemlərinin həlli sahəsində təbliğat işinin forma və metodları.
5. МƏТВUАТІN ÇІXİŞLАRІNІN JАNՐ XÜSUSİYYƏTLƏRІ.

#### **Ədəbiyyat**

1. А.Г. Вишневский. Мировой демографический взрыв и его проблемы. М., 1987.
2. О. Дрейер, Б.В. Лось, В.А. Лось. Глобальные проблемы и “третий мир”. М., 1991.
3. А. Кинг, Б. Шнайдер. Первая глобальная революция. Доклад Римского клуба. М., 1991.
4. Население мира: вчера, сегодня, завтра. М., 1980.

5. Э. Пестель. За пределами роста. М., 1988.
6. Г.Н. Прохорова. Продовольственные и сельскохозяйственные организации ООН. М., 1972.
7. Материалы II Евразийского медиа-форума в Алма-Ате, 2003г.
8. Muradov Ş. İnsan potensialı. Əsas meyllər, reallıqlar, problemlər. Bakı, 2004.
9. Sərdarov M.Ə. Azərbaycanca miqrasiya prosesləri. Bakı, 2004.
10. Şükürov A. Müasir dövrdə qlobal ekoloji və demoqrafik problemlərin sosial-fəlsəfi mahiyyəti. Bakı, 1998.

### **V məşğələ. Jurnalistika və qlobal ərzaq problemi**

1. Müasir dövrdə qlobal ərzaq problemi.
2. Qlobal ərzaq problemi jurnalistikanın əsas mövzularından biri kimi.
3. Ərzaq prboeminin həlli yollarının araşdırılması: jurnalistikanın iştirakı.
4. Qlobal ərzaq probleminin həlli sahəsində KİV-in vəzifələri.
5. Təbliğat işinin forma və metodları, mətbuatın çıxışlarının janr xüsusiyyətləri.

### **Ədəbiyyat**

1. Н.А. БыхOVER. Геолого-экономические основы прогноза минеральных ресурсов. М., 1978.
2. А.Г. Вишневский. Мировой демографический взрыв и его проблемы. М., 1987.
3. О. Дрейер, Б.В. Лось, В.А. Лось. Глобальные проблемы и “третий мир”. М., 1991.
4. А.Кинг, Б.Шнайдер. Первая глобальная революция. Доклад Римского клуба. М., 1991.

5. И.А.Родионова. Глобальные проблемы человека: учебное пособие для учащихся и студентов. – 2-е изд., испр. и доп. М., 1995.
6. А.Н.Чумаков. Философия глобальных проблем. М., 1994.
7. Rəhmanov F.Sosial sfera keçid iqtisadiyyatı şəraitində. B., 2002

### **VI məşğələ. Jurnalistika və qlobal ekoloji problemləri**

1. Ekoloji problem anlayışı. Müasir dövrün qlobal ekoloji problemləri
2. Ekoloji jurnalistika: formalaşması, müasir vəziyyəti.
3. Dünya ekoloji jurnalistikasının mövzu istiqamətləri.
4. Jurnalist-ekoloq üçün tələblər.
5. Qlobal ekoloji problemlərin həlli sahəsində təbliğat işinin forma və metodları Mətbuatın çıxışlarının janr rəngarəngliyi.

#### **Ədəbiyyat**

1. Беневоленская Т.А. Экологические проблемы в современной публицистике. МГУ, 1987,
2. Берлова О. Некоторые аспекты экологических паблик рилейшнз в России, 1998,
3. Дежкин В.В. Экологам о журналистике МНЭПУ 2001,
4. Этническая экология. Теория и практика. Москва, 1991,
5. Шарон М. Фридман, Кеннет А.Фридман. Пособие по экологической журналистике. ТАСИС, 1998
6. Məmmədov Q.Ş., Xəlilov M.Y. Ekologiya və ətraf mühit. Bakı, 2004.

7. Şükürov A. Müasir dövrün qlobal-ekoloji və demografik problemlərinin sosial-fəlsəfi mahiyyəti. Bakı, 1998.
8. Gözəlov A.Ə. Sosial və qlobal ekoloji sistemlərdə proqnozlaşdırma metodu. Bakı, 1998.
9. Salmanov M.Ə. Ekologiya və biz. Bakı, 1989.
10. Azərbaycan Respublikasının Torpaq Məcəlləsi. Azərbaycan Respublikasının Məcəllələr külliyyatı. Bakı, "Qanun", 2000, I cild, səh. 807-830.
11. Azərbaycan Respublikasının Su Məcəlləsi (Azərbaycan Respublikasının Məcəllələr külliyyatı. Bakı, "Qanun", 2000, I cild, səh. 832-849.
12. Azərbaycan Respublikasının Meşə Məcəlləsi. Azərbaycan Respublikasının Məcəllələr külliyyatı. Bakı, "Qanun", 2000, I cild, səh. 849- 861.
13. "Heyvanlar aləmi haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunu (4 iyun 1999-cu il, N 674-İQ)
14. "Ekoloji təhlükəsizlik haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunu (8 iyun 1999-cu il, N 677-İQ)
15. "Ətraf mühitin mühafizəsi haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunu (8 iyun 1999-cu il, N 678-İQ)

### **VII məşğələ. Jurnalistika və qlobal psixokoloji problemləri**

1. Müasir informasiya yayımı sistemində elektron KİV-lərin və rəqəm texnologiyalarının yeri və rolu.
2. Elektron KİV-lərin və rəqəm texnologiyalarının qlobal davranışa və sağlamlığa psixokoloji təsir imkanları.

3. Psixoeoloji problemlərin həllində KİV-in rolu və qarşısında qoyulan tələblər.
4. Qlobal psixoeoloji problemlərin həlli sahəsində təbliğat işinin forma və metodları.
5. Mətbuatın çıxışlarının janr rəngarəngliyi.

### **Ədəbiyyat**

1. Беневоленская Т.А. Экологические проблемы в современной публицистике. МГУ, 1987.
2. Берлова О. Некоторые аспекты экологических публик рилейшнз в России, 1998.
3. Дежкин В.В. Экологам о журналистике МНЭПУ 2001.
4. Севастьянов В.А. Электронные СМИ, психозэкология и выживание. Москва, 2003.
5. Шарон М. Фридман, Кеннет А.Фридман. Пособие по экологической журналистике. ТАСИС, 1998,
6. Şükürov A. Müasir dövrün qlobal-ekoloji və demoqrafik problemlərinin sosial-fəlsəfi mahiyyəti. Bakı, 1998.
7. Gözəlov A.Ə. Sosial və qlobal ekoloji sistemlərdə proqnozlaşdırma metodu. Bakı, 1998.
8. Salmanov M.Ə. Ekologiya və biz. Bakı, 1989.

### **VIII məşğələ. Jurnalistika və beynəlxalq terrorizm problemi**

1. Beynəlxalq terrorizm müasir dövrün qlobal problemi kimi: ümumi və fərqli cəhətlər.
2. Beynəlxalq terrorizm müasir jurnalistikanın əsas mövzularından biri kimi.
3. Beynəlxalq terrorizmin qarşısının alınması yollarının araşdırılmasında jurnalistikanın iştirakı: psixoloji və sosioloji aspektlər.

4. Beynəlxalq terrorizm probleminin həlli sahəsində KİV-in vəzifələri.
5. Təbliğat işinin forma və metodları, mətbuatın çıxışlarının janr xüsusiyyətləri.

### **Ədəbiyyat**

1. Дрёмин В.Н., Глобализация информационных систем как фактор глобализации преступности. - М., 2003.
2. Косов Ю.В. Международный терроризм как глобальная проблема. – М., 2003.
3. Севдималиев Р. Международный терроризм – глобальная проблема современности. Баку, 2004.
4. Хофмайстер Х. Теория теоретической войны. - М., 2003.
5. Held D., McGrew A., Goldblatt D., Perraton J. Global Transformations. Politics, Economics and Culture. Oxford, 2000. P. 58.
6. Материалы международной конференции в Бонне "СМИ, конфликты и терроризм" – М., 2002.
7. "Тerrorizmin qarşısının alınması haqqında" Avropa Konvensiyası (27 yanvar 1977).
8. "Тerrorizmin maliyyələşdirilməsi ilə mübarizə haqqında" Beynəlxalq Konvensiya(9 dekabr 1999).
9. "Bomba terrorizmi ilə mübarizə haqqında" Beynəlxalq Konvensiya (15 dekabr 1997)

### **IX məşğələ. Jurnalistika və qlobal narkomaniya problemi**

1. Narkomaniya müasir dövrün qlobal problemi kimi
2. Narkomaniya jurnalistikanın mövzusu kimi. Narkomaniya probleminin dünya jurnalistikasında işıqlandırılması tendensiyaları.



3. Azərbaycan KİV-ində narkomaniya probleminin işıqlandırılması təcrübəsi.
4. Antinarkotik təbliğat işinin forma və metodları, mətbuatın çıxışlarının janr xüsusiyyətləri.

### **Ədəbiyyat**

1. Валеева З. Наркомания – не насморк, который можно вылечить в домашних условиях. Казань – 2003.
2. Дрёмин В.Н., Глобализация информационных систем как фактор глобализации преступности. - М., 2003.
3. Зазулин Г. Политика, СМИ и наркоситуация в России: обзор публикаций за 1986–2003 годы, М.-2004.
4. Калачев Б. Глобальная информационная сеть “Интернет”: источник наркомании и наркобизнеса (По материалам парламентских слушаний) М.-1998 г.
5. Психологические и социологические аспекты функционирования телевидения в современном западном обществе // Личность и социальная среда: идеологические и психологические аспекты общения. - М.,1990.
6. Севастьянов В.А. Электронные СМИ, психэкология и выживание. Москва, 2003,
7. Халлберг Т. Роль СМИ в борьбе против наркотиков. М.-2003.
8. Mazanlı İ. Jurnalistika və müasir dövrün qlobal problemləri. Kursun proqramı. B., 2008.

## VI. FƏNNİN TEMATİKASI ÜZRƏ SƏRBƏST VƏ FƏRDİ İŞ ÜÇÜN TAPŞIRIQLAR

### 6.1. SƏRƏST İŞ ÜÇÜN TAPŞIRIQLAR

*I mövzu. Müasir dövrün qlobal problemləri və onların həlli sahəsində KİV-in vəzifələri: ümumi nəzər*

1. Müasir dövrün qlobal problemlərinin təsnifatını verin, yaranma səbəblərini izah edin.
2. Qlobalistikanın mahiyyətini açın, əsas istiqamət və inkişaf mərhələlərini sadalayın.
3. Roma klubunun yaranması zərurətini izah edin, fəaliyyəti barədə qısa məlumat verin.
4. Qlobal problemlərin həllində KİV-in rolunu, yerini və ümumi vəzifələrini əsaslandırın.

*II mövzu. Jurnalistika və müasir dövrün qlobal geosiyasi problemləri.*

1. Geosiyasətin yaranması, növləri və inkişaf mərhələləri müasir vəziyyəti barədə ümumi məlumat verin.
2. Azərbaycanın geosiyasi vəziyyətinin xüsusiyyətlərini izah edin.
3. KİV-i geosiyasi problemlərin həlli amili kimi xarakterizə edin.
4. Ölkənin geosiyasi problemlərinin həlli kontekstində Azərbaycan KİV-inin spesifik vəzifələrini müəyyənləşdirin.

*III mövzu. Jurnalistika və müasir qlobal iqtisadi problemlər. Planetar iqtisadi inteqrasiya.*

1. Müasir iqtisadi gerçəkliyin xüsusiyyətlərini izah edin.
2. Problemin KİV-də işıqlandırılmasında yeni tendensiyaları izləyin.
3. Planetar iqtisadi inteqrasiya məsələlərinin işıqlandırılmasında paradiqma və sinerji amillərini əsaslandırın.
4. Qlobal iqtisadi problemlərin həlli ilə əlaqədar təbliğatçılıq işinin forma və metodlarını sadalayın.

*IV mövzu. Jurnalistika və qlobal demoqrafiya problemləri*

1. Müasir qlobal demoqrafiya problemlərinin mənzərəsini yaradın.
2. Əhali konsepsiyalarını KİV-in mövzu obyektini kimi xarakterizə edin.
3. Demoqrafiya problemlərinin həllində jurnalistikanın rolu və vəzifələrini müəyyənləşdirin.
4. Qlobal demoqrafiya problemlərinin həllində jurnalist sənətkarlığı amilinin vacibliyini əsaslandırın.

*V mövzu. Jurnalistika və qlobal ərzaq problemi*

1. Qlobal ərzaq problemini jurnalistikanın əsas mövzularından biri kimi xarakterizə edin.
2. Ərzaq probleminin həlli yollarının araşdırılmasında jurnalistikanın rolunu müəyyən edin.
3. Qlobal ərzaq probleminin həlli sahəsində KİV-in iştirakı istiqamətlərini araşdırın.
4. Bu sahədə təbliğat işinin forma və metodlarının, mətbuatın çıxışlarının janr xüsusiyyətlərini sadalayın.

*VI mövzu. Jurnalistika və global ekoloji problemlər*

1. Ekoloji problem anlayışını izah edin.
2. Ekoloji jurnalistikanın formalaşmasını və müasir vəziyyətini təsvir edin.
3. Dünya ekoloji jurnalistikasının mövzu istiqamətlərinə və jurnalist-ekoloq üçün tələblərə nəzər yetirin.
4. Televiziya və qəzet ekoloji jurnalistikasının oxşar və fərqli cəhətlərinin xarakteristikasını açın.

*VII mövzu. Jurnalistika və global psixokoloji problemlər*

1. Müasir informasiya yayımı sistemində elektron KİV-lərin və rəqəm texnologiyalarının yerini və rolunu qiymətləndirin.
2. Elektron KİV-lərin və rəqəm texnologiyalarının global davranışa və sağlamlığa psixokoloji təsir imkanlarına nəzər yetirin.
3. Psixokoloji problemlərin həllində KİV-in qarşısında qoyulan tələbləri sadalayın.

*VIII mövzu. Jurnalistika və beynəlxalq terrorizm problemi*

1. Beynəlxalq terrorizmə münasibətdə ümumi və fərqli cəhətləri izah edin.
2. Beynəlxalq terrorizmin işıqlandırılmasının mücərrəd jurnalistika adlandırılmasının motivlərini əsaslandırın.
3. Beynəlxalq terrorizmin qarşısının alınması yollarının araşdırılmasında jurnalistikanın iştirakının psixoloji və sosioloji aspektlərini izləyin.
4. Beynəlxalq terrorizm probleminin həlli sahəsində KİV-in vəzifələrini sadalayın.

*IX MÖVZU. JURNALISTIKA VƏ QLOBAL NARKOMANIYA  
PROBLEMI*

1. Narkomaniyanın müasir dövrün qlobal problemi və jurnalistikanın mövzusu kimi xarakteristikasını açın.
2. Narkomaniya probleminin dünya jurnalistikasında işıqlandırılması tendensiyalarını izləyin.
3. Dünya və Azərbaycan KİV-ində narkomaniya probleminin işıqlandırılması təcrübəsini müqayisəli şəkildə təhlil edin.
4. Antinarkotik təbliğat işinin forma və metodlarını, mətbuatın çıxışlarının janr xüsusiyyətlərini müəyyən edin.

*X mövzu. Jurnalistika və qlobal miqrasiya prosesləri*

1. Müasir miqrasiya proseslərini qlobal problem və KİV-in əsas mövzularından biri kimi xarakterizə edin. Növləri, motivləri, meylləri və marşrutları barədə məlumat verin.
2. Azərbaycanda irihəcmli insan yerdəyişmələrinin tarixinə və miqrasiyanın inkişaf tendensiyalarına retrospektiv nəzər yetirin.
3. Geniş və tənzimlənməyən miqrasiyanın cəmiyyət üçün böyük iqtisadi və sosial problemlər əmələ gətirməsinin səbəblərini izah edin.
4. Miqrasiya proseslərinin tənzimlənməsi sahəsində beynəlxalq və milli təcrübə və sənədləri müqayisəli şəkildə təhlil edin.
5. Bu sahədə istifadə edilən təbliğatçılıq işinin forma və metodları, janr rəngarəngliyi, KİV-in çıxışlarının təsirliliyinin artırılmasının yaradıcılıq amillərini sadalayın.

*XI mövzu. Jurnalistika və qlobal korrupsiya problemi*

1. Korrupsiya anlayışı. Korrupsiyanı müasir dövrün qlobal problemi və KİV-in əsas mövzularından biri kimi səciyyələndirin.
2. Korrupsiyanı sosial-siyasi həyatın elementi, dövlətçiliyi və beynəlxalq sabitliyi sarsıdan (milli və transmilli cinayətkar qruplar vasitəsilə) amil kimi xarakterizə edin.
3. Korrupsiyanın qarşısının alınmasının beynəlxalq mülki-hüquqi və prosessual aspektlərini, korrupsiya ilə mübarizənin modellərini izah edin.
4. Korrupsiyanın xarakteristikasının açılmasında, korrupsiyaya qarşı vətəndaş mübarizəsinin praktik mexanizmlərinin formalaşmasında və tətbiqində KİV-in rolunu və vəzifələrini müəyyən edin.

*XII mövzu. Qlobal problemlərin həlli beynəlxalq təşkilatların və jurnalistikanın fəaliyyət sferasında*

1. Qlobal problemlərin həllində beynəlxalq təşkilatların yerini və rolu qiymətləndirin.
2. Qlobal problemlərin araşdırılmasında, qlobal problemlərlə bağlı vəziyyəti öyrənən ümumdünya xidmətinin təşkilində, sivilizasiyanın mühafizəsi üzrə beynəlxalq hüququn müxtəlif aspektlərinin işlənilib hazırlanmasında BMT və digər beynəlxalq təşkilatların fəaliyyəti barədə qısa məlumat verin.
3. Qlobal problemlərin beynəlxalq xarakterinin açılmasında və beynəlxalq təşkilatların onların həllinə cəlb edilməsində, bu sahədə onların fəaliyyətinin işıqlandırılmasında KİV-in rolunu qiymətləndirin.

4. Bu mövzuda materialların tematik və janr xüsusiyyətlərini açmağa çalışın.

## 6.2. FƏRDİ İŞ ÜÇÜN ÇALIŞMALAR VƏ TAPŞIRIQLAR

Müasir qlobal problemlərin həllində KİV-in iştirakının təsirliliyini artıran amillərin – jurnalistin peşə mövqeyinin və peşəkarlığının əxz edilməsi, xüsusilə də gənc jurnalistlərin jurnalist sənətkarlığı vərdişlərinə yiyələnmələri məqsədi ilə onlara fərdi yaradıcılıq tapşırıqları verilir və bu tapşırıqlar xüsusi olaraq ayrılmış məsləhət saatlarında müzakirə edilir.

Bu çalışma və tapşırıqlar, konkret situasiyaların təhlili müəllimlər tərəfindən istifadə edilə, diskurs və təhlillər üçün stimul rolunu oynaya, habelə tələbələrin kollokvium və seminarlarda iştiraklarının və bilik səviyyələrinin qiymətləndirilməsi üçün də tətbiq edilə bilər.

### **Çalışmalar və tapşırıqlar**

1. **“Assosiasiyalar”**. Tapşırılmış üç sözdən ibarət və başa düşülən ifadələr yazın. Məsələn: QƏRAR-SƏHRA-RƏİS; REDAKTOR-TORPAQ-PAMBIQ; LİDER-ƏRAZİ-KOMPROMİS; İNTERNET-TƏHLÜKƏ-KRİMİNAL. Bu tapşırığın məqsədi tələbələrə jurnalist materiallarında “körpü”- əlaqə yaratmağı öyrətməkdən ibarətdir. Bu zaman bir cümlə zəncirvari şəkildə o biri cümləyə, bir abzas məntiqi ardıcılıqla növbəti abzasa keçir.
2. **“Başlıqlar”**. Müəllim tərəfindən təklif olunan mətnə tiplərinə görə müxtəlif olan bir neçə başlıq yazmaq

tapşırığı verilir. Sonra hər bir başlıqdan mətnin mövzunu dəqiqləşdirən və ya detallara bölən yarımbaşlıqlar tərtib edilir.

3. **“Baş su kəməri”**. Şəhərin (kəndin) içməli su ilə təchizatı ilə sosial baxımdan bağlı olan və əhəmiyyət kəsb edən hər hansı bir fakt seçilir və ardıcılıqla xronika, məqalə, informasiya, müsahibə, reportaj və hesabat janrlarında materiallar verilir. Bu tapşırıqda əsas məqsəd müxtəlif janrlarda işləmək metodikasını dəqiqləşdirməkdən ibarətdir.
4. **“Birinci fraza”**. Hələ yazmadığınız material üçün 20-dək ilkin fraza yazın. Frazə oxucunun diqqətini cəlb etməli, onu maraqlandırmalı, materialı axıradək oxumağa sövq etməlidir. İdeal frazada həm mövzu, həm mətnin ideyası – başlıca fikir, həm də müəllifin olaya şəxsi münasibəti öz əksini tapmalıdır. Bu tapşırıqda əsas məqsəd jurnalist mətnində birinci frazanın rolunu qiymətləndirməkdən ibarətdir.
5. **“Canlı nitq”**. Tələbələrə texniki vəsaitin (maqnitofon, diktofon, videokamera və s.) köməyindən istifadə edilmədən, müəllif leksikasının xüsusiyyətləri saxlanılmaqla, 10 dəqiqəlik “canlı” nitq (məsələn, küçədə, təntənəli tədbirdə, tok-şouda və s.) parçası yazmaq təklif olunur. Tapşırığın başlıca məqsədi əvvəlcədən gözlənilməyən situasiyalarda jurnalistin yazma texnikasına yiyələnməsinə kömək etməkdən ibarətdir.



6. **“Dadlı sözlər”.** “Yaxşı əhval-ruhiyyə nədir?” frazasını izah etməyə çalışın. Əgər dəqiq epitetlər (məsələn, qızılgül, şipşirin, yasəmənlik, ətürpərdən və s.) seçə bilsəniz, oxucuda hiss olunan assosiasiyanın əmələ gəlməsinə nail ola bilərsiniz. TƏBİƏT, GÖZƏLLİK, CEYRAN, SÜLH, DİPLOMAT, YAXTA sözlərinə epitetlər seçməyə cəhd göstərin.
7. **“Dialog”.** İki nəfərin (iki ekspertin, iki gəncin, iki təqaüdcünün və s.) dialoqu vasitəsi ilə regionda məşhur olan bir şəxsi (siyasətçi, yazıçı, alim) təsvir edin.
8. **“Dövrün əlamətləri”.** İnternetdə, televiziya, evdə, küçədə aşağıdakı frazaları tez-tez eşitmək olar: “Ekoloji vəziyyət çox pisdir”, “Meyvənin, tərəvəzin tərkibi pəsdisdirlə doludur”, “Narkomaniya millətin məhvədir” və s. Bütün bunlar dünyanın ayrı-ayrı regionlarında müasir dövrün əsas əlamətləridir. Bu frazaların hər birinə aid on əlamət yazın. Bu tapşırıqda əsas məqsəd ictimai əhəmiyyət kəsb edən problemlərin düzgün ifadə edilməsindən ibarətdir.
9. **“Fraza-təsvir”.** Jurnalistin hazırladığı materialda nə barədəsə yalnız məlumat vermək yox, eyni zamanda hadisənin təsvirini vermək də olduqca vacibdir. Bəzi janrlarda, məsələn, reportajda jurnalist “iştirakçı effekti” yaratmalıdır. Məsələn, jurnalist yazı bilər: “O, düzgün hərəkət etmədi.” Bu halda oxucunun jurnalistin yazdığına inanmaqdan başqa ayrı seçimi olmur. Həmin mənzərəni belə də təsvir etmək olar:

“O, sir-sifətini əyişdirdi, qarnını tutdu və mənə tualetə getmək lazımdı dyib, danışıqlar zalını tərək etdi”. Oxucu bu mənşərəni gözləri qarşısında canlandırır və belə nəticəyə gələ bilər ki, həmin şəxs səmimiyyətdən uzaq hərəkət etmişdir. Tapşırıq – bu frazaları “təsvir edin”: MÜHARİBƏ İNSANLARA FACİƏ GƏTİRİR; BU GÖLÜN SUYU QURUYUR; O NARKOMANDIR. TERROR İNTERNET VASİTƏSİ İLƏ HƏYATA KEÇİRİLİR.

10. **“Jest və mimika”**. Danışıqlarda iştirak edən diplomatların; imtahan verən tələbələrin; aeroportun yaşıl zonasında növbə zamanı sərhədçilərin; meşəni qıran odunçuların bir-biri ilə baxışlarını, jest və mimikalarını təsvir edin, mənalarını açmağa çalışın.
11. **“İki baxış”**. TERRORA münasibətdə iki baxış formalaşdırmaq. NARKOMANİYAYA iki baxış. ƏHALİ ARTIMINA iki baxış. MİQRASIYAYA iki baxış. ORDUYA iki baxış. İŞĞALÇIYA münasibətdə iki baxış. Çalışma ictimai əhəmiyyət kəsb edən problemlərin təhlili üçün vərdişlərin formalaşmasına şərait yaradır.
12. **“İkisi bir almadı ...”**. Tələbələr nədəsə bir-birlərinə bənzəyən (yaş, təhsil, təcrübə, natiqlik məharəti, siyasi mövqə və s.) bir neçə siyasi lider seçir, sonra isə bu oxşarlığın hansısa nəticə və kuryozlarını təsvir edirlər. Tapşırığın məqsədi fərdi halda sosial çarların axtarılıb-tapılmasından ibarətdir.

13. **“İsim + fel”**. Yalnız isim və feldən istifadə edərək, avtobusa partladıcı maddə qoymaq istəyən terrorçunun davranışını təsvir edin.
14. **“Lid”**. Müəllim tərəfindən verilmiş mətnə bir neçə müxtəlif lid yazın. Məsələn, “təcili identifikasiya”, lid-sitat, lid-hekayə, cəlbedici lid və s.
15. **“Mülahizə”**. “Meşəbəyinin tərif” mövzusu (variantlar müxtəlif cür ola bilər) üçün mülahizə üslubunda 10-15 cümlədən ibarət mətn yazın.
16. **“Nağıl”**. Tələbələr hər hansı bir nağılı seçir (siyasi motivli nağıl olsa, daha yaxşıdır), sonra isə onu məqalə, hesabat, müsahibə, reportaj, korrespondensiya və s. kimi tərtib edərək, orada olan informasiyanı jurnalist informasiyasına çevirirlər. Tapşırığın məqsədi “jurnalist informasiyası” anlayışının mahiyyətini dəqiqləşdirməkdən ibarətdir.
17. **“Necə”**. “Necə” (sanki, elə bil) sözü ilə müqayisələrin aparılması mətni daha parlaq və bədii edir. Tələbələrə “necə” sözü vasitəsi ilə müqayisədən istifadə edərək obraz yaratmaq təklif olunur. Birinci variant - bunun üçün müəllim əvvəlcədən tələbələrin müqayisə üçün seçəcəkləri sözlərin siyahısını hazırlayır. İkinci variant – tələbələr əvvəllər çap olunmuş mətnlərlə “necə” sözü ilə müqayisə aparmaq məqsədi ilə bir neçə başlıq fikirləşib yazırlar.

- 18. “Redaksiyaya məktub”.** Tələbələr mərkəzi nəşrə hər hansı bir xahişlə və ya da məsələ ilə bağlı müraciət edərək özlərini sınavı oxucu kimi sınaqdan keçirirlər. Çalışmanın məqsədi rolların dəyişməsi ilə bağlı olaraq psixoloji səddi aşmaqdan ibarətdir.
- 19. “Replika”.** İnsanın ZƏHƏRLƏNƏN, TERROR QURBANI OLAN, AC QALAN, İNANMAYAN, TƏƏCÜBLƏNƏN, XƏSTƏLƏNƏN, HİRSLƏNƏN, MÜDAXİLƏ EDƏN zaman ifadə etdiyi daha çox replika yazmağa səy göstərin.
- 20. “Rəmzi rəqəm”.** Tələbələrə tanınmış bir şəxs haqqında zarisovka yazmaq tapşırığı verilir. Bu zaman materialın əsasını həmin şəxsin həyat yolunu ümumiləşdirən rəmzi rəqəm təşkil etməlidir.
- 21. “Stop-kadr”.** İstənilən jurnal və ya qəzətdən olan illüstrasiyaya və yaxud da hər hansı bir şəkilə bir neçə ad yazın. Adlar bir-üç sözdən və ya söz birləşməsindən (başlıq kimi) ibarət olmalıdır. Birləşmələr və söz önlükləri də daxil olmaqla, 18 sözdən artıq olmayan bir cümlədən. Ümumi həcmi 40-50 sözdən ibarət olan bir neçə cümlədən. Ümumi həcmi 300 sözə qədər olan bir neçə abzasdan ibarət.
- 22. “Təsvir”.** Adını çəkmədən, üçüncü şəxs əvəzliyinin köməyi ilə istənilən məşhur şəxsi elə təsvir edin ki, xarici görkəminin əlamətlərinə və davranış tərzinə görə onun kim olduğunu müəyyən etmək mümkün olsun. Hər bir tələbə özünün hazırladığı mətni ucadan

oxuyur, qalanları isə onun qəhrəmanının kim olduğunu müəyyən edirlər. Tələbələr, həmçinin, füsunkarlığı və arxitekturası ilə fərqlənən bir binanın da təsvirini verir və bu zaman hansı binadan söz getdiyini bildirmirlər. Sonra hər bir tələbə özünün hazırladığı mətni ucadan oxuyur, qalanları isə hansı binanın təsvir olunduğunu müəyyən edirlər. Bu tapşırıqda əsas məqsəd gələcək jurnalistlərin təsvirçilik vərdişlərinə yiyələnməsindən və onlarda bu vərdişləri inkişaf etdirməkdən ibarətdir.

23. **“Xülasə”**. Bir cümlə-mülahizə əlavə etməklə, artıq qəzetdə çap olunmuş məqaləni yazıb başa çatdırın. Nəticələri müqayisə edin.
24. **“Üç qəzet”**. Tələbələr sərbəst olaraq üç müstəqil nəşri təmsil edən qrupa bölünürlər: demokratik, müxalifət yönümlü və “sarı”. Hər üç qrupa eyni fakt təqdim olunur və hər bir qrup bu faktı öz nəşrinin informasiya siyasətinə (həmçinin leksikasına) uyğun təfsir edir. Tapşırığın məqsədi nəşrin informasiya siyasətinin jurnalistə təsirinin hüdudlarını müəyyənləşdirməkdən ibarətdir.
25. **“Ümumi başlıq”**. Tələbələrə ümumi “Vəziyyət ürəkaçan deyil” başlığı altında eyni vaxtda müxtəlif mövzularda (qlobal geosiyasət, planetar iqtisadi inteqrasiya, ekologiya, terrorizm, miqrasiya və s.) qısa mətnlər yazmaq tapşırığı verilir. Başlıqdakı məna və sözlər mətnlərdə müxtəlif çalarlarda öz əksini tapmalıdır.

26. **“Vaxt”**. Tələbələr müəyyən zaman kəsiklərində müvafiq vaxt və əldə etdikləri nəticələr barədə qeydlər apararaq, müstəqil surətdə özlərinin vaxtı duymaq hissələrini yoxlayırlar. +/- 5 dəqiqə nöqsana yol verilməsi normal sayılır.

**Aşağıdakı söz və söz birləşmələrindən cümlələr tərtib edin**

I variant

- ✚ Keçirmişdir
- ✚ birlikdə
- ✚ İnternyus
- ✚ dəstəyi ilə
- ✚ Avropa Şurası
- ✚ İctimai-siyasi şöbə
- ✚ İctimai Televiziya
- ✚ Bakı Dövlət Universitetinin jurnalistika fakültəsi
- ✚ “Müasir dövrün global problemlərinin KİV-də işıqlandırılması”
- ✚ fevralın 11-12-də

II variant

- Con və Ketrin Makarturlar Fondu
- Avrasiya Fondu
- Azərbaycan Respublikasının Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi
- BMT-nin Ətraf Mühitin Mühafizəsi Departamenti
- “Su hövzələrinin çirklənməsi vəziyyətinin monitorinqi”
- bir həftə ərzində
- nəticələr ümumiləşdiriləcək
- tövsiyələr hazırlanacaq
- 11 iyun

III variant

- Xocalının ətrafındakı meşələr
- fevralın 25-dən 26-na keçən gecə
- hər tərəfə uşaq və qadın meyitləri səpələnmişdi
- qəddarcasına və vəhşiliklə
- erməni vandalizmi
- qocalar qətlə yetirilmişdilər
- qəddarlığına görə faşizmi kölgədə qoyan
- uşaqların üzlərinin dərisi soyulmuşdu
- qadınların döşləri kəsilmiş, qarınlarına sivri metal parçaları sancılmışdı

IV variant

- Kürdə suyun səviyyəsi
- çayın məcrası
- mütəxəssislərin fikri
- çay dibinin lillənməsi
- evlər suyun altında qalmış
- təsərrüfat təyinatlı tikililər və qurğular
- əhali qorxudan evlərinə qayıda bilmir
- Fövqəladə Hallar Nazirliyi
- insanlara təcili yardımlar göstərilir

V variant

- ◆ geosiyasət
- ◆ sovet elmi və jurnalistikası üçün qapalı mövzu
- ◆ geosiyasi konsepsiyalar və KİV-in mövzu istiqamətləri
- ◆ beynəlxalq münasibətlər sistemi
- ◆ dövlətlərin yerinin və rolunun qiymətləndirilməsi
- ◆ həmsərhəd qüvvələrin maraqları
- ◆ ərəzi faktorunun klassik və müasir mənası
- ◆ geosiyasətdə baş verən transformasiyaların mahiyyəti
- ◆ yeni güc mərkəzlərinin formalaşması
- ◆ Azərbaycanın geosiyasi qazancları və itkiləri var

VI variant

- ✦ demoqrafiya problemləri
- ✦ əhalinin qocalma prosesi
- ✦ yerli əhalinin sayı hər il 1 milyon nəfər azalır
- ✦ bu ölkələrin milli, iqtisadi təhlükəsizliyi
- ✦ miqrasiya və demoqrafiya
- ✦ miqrant və cəmiyyətdə əlavə sosial problemlər
- ✦ bəzi ölkələrdə dini zəmində qarşıdurmalar (hələlik sosial müstəvidə)
- ✦ miqrantlar və bu ölkələrin ictimai-siyasi həyatı

VII variant

- ✓ beynəlxalq terrorizm
- ✓ terrorizmin anatomiyasının mücərrədliyi
- ✓ mücərrəd jurnalistika
- ✓ KİV - terror aktlarının iştirakçısı
- ✓ KİV vasitəsilə əldə olunan əks-səda
- ✓ terrorizmlə faşizm arasında paralellər
- ✓ terrorizmə qarşı mübarizənin informasiya təminatı
- ✓ Internet terror aktlarının iştirakçısıdır

VIII variant

- müalicə olunmayan xəstəlik
- sosial bəla
- narkomaniyaya qarşı mübarizə
- tam müalicəyə zəmanət verən klinika
- inanmaq ya inanmamaq
- antinarkogen və narkogen təsir
- təbliğatın birtərəfli təsiri
- ekstaz, qıcolma

**İşgüzar oyunlar**

Tədris prosesində işgüzar oyunların tətbiq edilməsi təqdirəlayiq haldır. Bu oyunlar peşəyə yiyələnmənin praktik



tapşırıqlarının səmərəli şəkildə həllinə şərait yaradır, fənnin tədrisi sisteminin bütün elementlərinə təsir göstərir.

Dərs zamanı işgüzar oyunları təşkil edərkən aşağıdakı əsas məqamlara ciddi diqqət yetirilməlidir:

1. Jurnalist əsəri mətn növü kimi.
2. Jurnalist mətni xüsusi növ yaradıcılığın nəticəsi kimi.
3. Cəmiyyətin sosial-iqtisadi və ictimai-siyasi həyatı və jurnalistin səriştəliliyi.
4. Oxucu və tamaşaçıya təsir prosesi və jurnalistin sosial mövqeyi.
5. Jurnalistikada gerçəkliyin operativ əks etdirilməsi.
6. Jurnalist yaradıcılığı və mədəniyyəti.
7. Jurnalist yaradıcılığının qanunauyğunluğu.
8. Jurnalistin hüquq və etikası.

## MƏQALƏ

İştirak edirlər:

Müxbir – tələbə.

Şöbənin redaktoru – tələbə.

Məsul katib – tələbə.

Baş redaktor – tələbə.

**Birinci hərəkət.** Tələbə evdə yazdığı materialı dərəcə gətirir.

Tələbəyə verilən tapşırıq: təqdim etdiyiniz materialın məqalə olduğunu sübut edin. Redaksiyanı inandırın ki, məqaləniz aktual problemə həsr olunub və kompozisiyası düzdür. Məqalənizdəki faktların, məntiqi və emosional vasitələrin, tezis, antitezis, induksiya və deduksiyanın, əsaslandırma sisteminin necə “işləməsinə” göstərin.

**İkinci hərəkət.** Şöbənin redaktoru materialı redaktə edir. Şöbə redaktoru rolunu oynayan tələbəyə aşağıdakı tapşırıqlar verilir:

1. Materialın peşəkarlıq səviyyəsini qiymətləndirin. O, məqalə janrına uyğundurmu?
2. Məqalənin müəllifinin problemin, kritik situasiyanın və ya müsbət təcrübənin təhlili sayəsində əldə etdiyi nəticələr inandırıcıdır mı? Onun tövsiyələri əsaslandırılıbmı?
3. Materialın rubrikasını müəyyən edin. Başlığı qiymətləndirin.
4. Materiala lazımi düzəlişləri edin və yaxud onu yenidən işləyib başa çatdırmaq üçün müəllifə qaytarın.

**Üçüncü hərəkət.** Material katibliyə təhvil verilmişdir. Məsul katib rolunu oynayan tələbəyə tapşırıq verilir:

1. Təqdim olunan material barədə qərar qəbul edin.
2. Materialda nəyin çatmadığını, nəyinsə artıq olduğunu müəyyən edin.
3. Rubrika və başlıqla razısınız mı?
4. Lazımi düzəlişləri edin və ya da onu şöbəyə qaytarın.

**Dördüncü hərəkət.** Baş redaktor qərar qəbul edir. Baş redaktor rolunu oynayan tələbəyə tapşırıq verilir:

1. Materialı qiymətləndirin.
2. Tənqidin və yaxud müsbət təcrübənin ünvanının dəqiq verilib-verimədiyini müəyyən edin.
3. Oxucunun bu materiala mümkün reaksiyasını müəyyən etməyə çalışın.
4. Redaktor düzəlişlərini edin və ya da materialı katibliyə qaytarın.

**Beşinci hərəkət.** Material artıq çap olunmuşdur (şerti). Redaksiyanın əməkdaşları rolunu oynayan tələbələrə tapşırıq verilir: - Materialın üstün və çatışmayan cəhətlərini qiymətləndirin.

**Altıncı hərəkət.** Naşirin adından çıxış edən müəllim materialı qiymətləndirir, onun səmərəliliyinin səviyyəsini müəyyən edir, işgüzar oyunu yekunlaşdırır.

### **OÇERK**

İştirak edirlər:

Oçerkin müəllifi – tələbə.

Şöbənin redaktoru – tələbə.

Məsul katib – tələbə.

Baş redaktor – tələbə.

**Birinci hərəkət.** Tələbə evdə yazdığı materialı dərsə gətirir. Tələbəyə verilən tapşırıq: təqdim etdiyiniz materialın oçerk olduğunu sübut edin. Redaksiyanın əməkdaşlarını inandırın ki, problem və mövzunuzun qəhrəmanı ilə bağlı seçiminiz düzgündür. Oçerkin növünün və süjetinin seçimini əsaslandırın. Haqqında yazdığımız insanın şəxsi keyfiyyətlərini açıb göstərən münəqişə sizin tərəfinizdən uğurlamı təsvir olunur?

**İkinci hərəkət.** Şöbənin redaktoru materialı redaktə edir. Şöbə redaktoru rolunu oynayan tələbəyə aşağıdakı tapşırıqlar verilir:

1. Materialın peşəkarlıq səviyyəsini qiymətləndirin. O, oçerk janrına uyğundurmu?
2. Müəllifin materialda oçerkin qəhrəmanının şəxsi keyfiyyətlərini, onun xarakterini, hərəkətlərini açıb göstərməsi və əldə etdiyi nəticələr inandırıcıdırımı?
3. Başlıqları qiymətləndirin.

4. Materiala lazımi düzəlişləri edin və yaxud onu yenidən işləyib başa çatdırmaq üçün müəllifə qaytarın.

**Üçüncü hərəkət.** Material katibliyə təhvil verilmişdir. Məsul katib rolunu oynayan tələbəyə tapşırıq verilir:

1. Təqdim olunan material barədə qərar qəbul edin.
2. Materialda nəyin çatmadığını, nəyinsə artıq olduğunu müəyyən edin.
3. Başlıqlarla razısınız mı?
4. Lazımi düzəlişləri edin və ya da materialı şöbəyə qaytarın.

**Dördüncü hərəkət.** Baş redaktor qərar qəbul edir. Baş redaktor rolunu oynayan tələbəyə tapşırıq verilir:

1. Materialı qiymətləndirin.
2. Oxucunun bu materiala mümkün reaksiyasını müəyyən etməyə çalışın.
3. Redaktor düzəlişlərini edin və ya da materialı katibliyə qaytarın.

**Beşinci hərəkət.** Material artıq çap olunmuşdur (şərti). Redaksiyanın əməkdaşları rolunu oynayan tələbələrə tapşırıq verilir: - Materialın üstün və çatışmayan cəhətlərini qiymətləndirin.

**Altıncı hərəkət.** Naşirin adından çıxış edən müəllim materialı qiymətləndirir, onun səmərəliliyinin səviyyəsini müəyyən edir, işgüzar oyunu yekunlaşdırır.

## VII. YEKUN YOXLAMA FORMASI VƏ QIYMƏTLƏNDİRMƏ

Yekun yoxlama forması test üsulu ilə və ya yazılı formada verilən imtahandır.

### 7.1. QIYMƏT ŞKALASI. YEKUN QIYMƏT (QIYMƏTLƏNDİRMƏNİN METODİKASI)

Bakı Dövlət Universitetində tətbiq edilən çoxballı qiymətləndirmə sistemi tələbənin tədris prosesindəki fəaliyyətinin, əldə etdiyi bilik və bacarıqların aşağıdakı istiqamətlər üzrə qiymətləndirilməsini və ona fənnin öyrənilməsi üzrə differensiallaşdırılmış yekun qiymətlərinin verilməsini nəzərdə tutur. Bu zaman tələbənin semestr ərzində mühazirə dərslərinə davamiyyəti, seminar (məşğələ) dərslərində fəal iştirakı, həmçinin sərbəst işin yekunları bal strukturuna daxil edilir. Tələbənin “Jurnalistika və müasir dövrün global problemləri” fənni üzrə toplaya biləcəyi balın maksimum miqdarı 100-ə bərabərdir:

- İmtahanın nəticəsi – 50 bala qədər;
- semestr ərzində dərse davamiyyət – 10 bala qədər;
- semestr ərzində seminar məşğələlərində fəal iştirak – 30 bala qədər;
- mühazirə dəftəri – 5 bala qədər;
- sərbəst iş – 5 bala qədər.

Cəmi – 100 bal.

**Qiymət şkalası**

Qeyri-kafi	Qənaət-bəxş	Kafi	Yaxşı	Çox yaxşı	Əla
F	E	D	C	B	A
51 bal aşağı	51-60 bal	61-70 bal	71-80 bal	81-90 bal	91-100 bal

Qiymətlərin izahı:

- A - əla nəticə;
- B - çox yaxşı nəticə;
- C - yaxşı nəticə;
- D - kafi nəticə;
- E - kafi qiymətin minimal tələblərinə cavab verir;
- F - qeyri-kafi nəticə, ya müəyyən olunmuş qaydada kursun təkrar keçilməsini, ya da tələbənin təhsil müəssisəsindən xaric olunması üçün təqdimat verilməsini nəzərdə tutur.

**7.2. AKADEMİK ETİKA**

Yazı işlərində (müstəqil və ya yaradıcı) olan bütün sitat və istinadlar diqqətlə yoxlanılır. İstifadə olunan sitatlar orijinalın məzmunu ilə tam üst-üstə düşməlidir: qramatik formanın dəyişdirilməsinə yol verilmir, boş yerlər işarə olunur. Yazı işlərinin köməkçi aparatı (biblioqrafik siyahılar, haşiyələr, istinadlar, əlavələr, cədvəllər, sxemlər və s.)

mövcud standartlara uyğun tərtib edilir (bax, məsələn: Hüseynov Ş.A. Mətbu irsimizdən səhifələr. “Çənlibel” NPM, 2007, 484 s.; Əhmədli N. Con Milton və onun “Areopagitika” əsəri //Azərbaycan, 2009, № 2, s. 54-72; Mehdiyev R. Azərbaycanın efir məkanı: problemlər və vəzifələr. “Azərbaycan” qəzeti, 2 oktyabr 2009; ABŞ-da şəbəkə neytrallığı haqqında yeni qaydalar qəbul olunub. <http://www.rabita.az/view.php?lang=az&menu=118&id=503> 2). İşin sonunda bütün istifadə olunan mənbələrin tam siyahısı (əlifba sırası ilə) verilir.

Müəllifin öz işinə başqa müəllifin işindən müəyyən parçaları ona istinad etmədən daxil etməsi, başqa müəlliflərin fikir və ideyalarını mənbəni göstərmədən təqdim etməsi yolverilməzdir. Bu qayda İnternetdən götürülmüş mənbələrə də aiddir - saytın tam ünvanı göstərilməlidir. Bütün plagiat halları istisna olmalıdır.

## VIII. KURSUN TƏDRİS-METODİK TƏMİNATI

### 8.1. QLOBAL PROBLEMLƏRƏ AİD TERMİN VƏ ANLAYIŞLARIN İZAHLI LÜĞƏTİ

**Alfa şüaları** - helium nüvəsindən ibarət olur və müsbət enerji daşıyır. Lap dərinə hopmaq və canlı toxumanın açıq hissəsinə həddən artıq çox ziyan vurmaq qabiliyyətinə malikdir (bax “Radiasiya”).

**Areal** - müxtəlif növlərin və ekosistemlərin yayılma sahəsi. Təbiətin mühafizəsi problemi hər şeydən əvvəl arealların və təbii ekosistemlərin qorunub saxlanması problemidir.

**Atmosferdə, kosmik fəzada və su altında nüvə silahı sınağının qadağan edilməsi haqqında müqavilə** - 1963-cü il mayın 5-də Moskvada imzalanmışdır, üç mühitdə nüvə silahının sınaqdan keçirilməsini qadağan edir.

**Bataqlıqlaşma** - daimi həddən ziyadə nəmlik və qızdırılmanın təsiri ilə, son nəticədə bataqlığın əmələ gəlməsinə gətirib çıxaran, torpağın və landşaftın dəyişilməsi prosesi.

**BER** – canlı toxumalarda bədənin qəbul etdiyi enerjinin və bu enerjinin təsirini gücləndirən və ya azaldan digər faktorlarla qarşılıqlı təsirini nəzərdə tutan ekvivalent doza vahidi. 600 ber-lik doza adətən altmış gün ərzində ölümlə nəticələnən sonuca gətirib çıxarır.

**Beta şüaları** - atom nüvəsindən ayrılan elektrondur və bir mənfi enerji daşıyır. Hopma qabiliyyəti alfa şüalarına nisbətən çox, qamma şüalarına nisbətən isə azdır. Dəriyə düşdükdə yanıq, orqanizmə düşdükdə isə xərçəng əmələ gətirir.

**Biliyin iqtisadiyyatı** – bilik sektorunun həlledici, bilik istehsalının isə iqtisadi inkişafın mənbəyi rolunu oynadığı iqtisadiyyat.



**Bioakkumulyasiya** - orqanizmdə udulan maddələrin miqdarı çıxan maddələrin miqdarından çox olduğu zaman canlı orqanizmdə kimyəvi maddələrin olması. Bu, toxumalarda maddələrin sıxlığının artmasına gətirib çıxarır.

**Biokütlə** - yanacaq qismində istifadə oluna bilən istənilən üzvi material - odun, quru bitkilər, orqanik tullantılar.

**Biomüxtəliflik** - heyvanların və bitkilərin növlərarası müxtəlifliyi. Ekosistemdə növlərin zənginliyi və müxtəlifliyi onların normal yaşamaları, mövcud olmaları üçün vacibdir, bioloji zənginliyin və uyğunlaşmanın əsasıdır. İnsan fəaliyyəti heyvanların və bitkilərin təbii məskunlaşma sahələrinin itirilməsinə, təbii resursların həddən artıq istismarına, həmçinin yerli və gətirilmə heyvan və bitki növləri arasında özünü qoruyub saxlamaq uğrunda mübarizənin güclənməsinə gətirib çıxarır. Bütün bunlar vəhşi təbiətin mənzərə və genetik müxtəlifliyinə mənfi təsir göstərir. Tropik meşələr və mərcan rifləri (sualtı qayalar) kimi zəngin növlərin məskunlaşdıqları arealların sahəcə azalması vəhşi təbiətin genofondunun tükənməsinə, inkişaf sisteminin və ətraf mühitdə baş verən dəyişikliklərə uyğunlaşmanın zəifləməsinə səbəb olur.

**Biotexnologiya** - ərzaq istehsalı və ya ərzağın növünün dəyişdirilməsi, bitkilərin və heyvanların cinsinin yaxşılaşdırılması və ya da xüsusi məqsədlərlə mikroorqanizmlərin yaradılması üçün canlı orqanizmlərdən və ya həyatı proseslərdən istifadə olunan istənilən texnika.

**Biotəhlükəli tullantılar** - qida tullantıları istisna olmaqla, patoqen orqanizmlərin mənbəyi və ya daşıyıcısı ola bilən və utilizasiyası vacib olan insan və heyvan mənşəli istənilən maddə. Bu cür tullantılara toxuma və orqanlar, qan elementləri, iltihablar, sargı və ya bunabənzər materiallar aiddir.

**Boloniya konvensiyası** – Avropa İttifaqı üzvləri, təhsil sahəsində Avropa ölkələrinin əldə etdikləri nailiyyətlərin

itirilməsinə yol vermədən, 1999-cu ildə qitədə eyni prinsip və qaydalar əsasında fəaliyyət göstərən, konvensiyaya üzv-dövlətlərin hamısının ərazisində məqbul sayılan vahid təhsil məkanının yaradılması haqqında razılığa gəlmişlər. Azərbaycan Boloniya prosesinə 2005-ci ildə qoşulmuşdur.

**Böyük demoqrafik dəyişiklik** – ailənin iqtisadi gücünün uşaqların sayından asılılığının aradan tam qalxması. Geniş təkrar istehsaldan sadə və ya hətta mənfi təkrar istehsala keçid.

**Çirklənmə** - təbiətə xas olan, lakin yerində yerləşməyən, zamanında və lazımı miqdarda olmayan, təbii sistemi tarazılıq vəziyyətindən çıxaran və adətən müşahidə olunan normadan fərqlənən hər şey. Çirklənmə istənilən səbəbdən, hətta lap təmizlikdən də əmələ gələ bilər. Çirklənmə həm təbii səbəblərdən (təbii çirklənmə) həm də insan fəaliyyətinin təsiri ilə (antropogen çirklənmə) əmələ gələ bilər.

**Daşınan həcm (kütlə) – (carrying capacity)** – populyasiyanın uzun müddət özünü tənziqləmə ilə qorunmasına imkan yaradan maksimal sıxlığı, yəni sahə və ya həcm vahidində düşən populyasiya fərdlərinin biokütləsi. Fərdlərin daşınması (daşınılması) və ya köçməsi (köçürülməsi) populyasiyaya öz sıxlığını tənziqləməyə və növün nəslini qoruyub saxlamağa imkan verir.

**Dayanıqlı inkişaf** – tələbatın gələcək nəsillər üçün ziyanı olmadan yerinə yetirilməsini təmin edən inkişaf.

**Depressiya** (lat. "depressio" – enmə) - bir və ya bir qrup növün fərdlərinin sayının insanın fəaliyyəti ilə əlaqədar olmadan populyasiya, biosenoloji və ya abiotik səbəblər nəticəsində azalması.

**Deqradasiya** – deqradasiya geniş mənada insanların təsərrüfat fəaliyyətinin və ətraf mühitin mənfi təsiri nəticəsində bitki örtüyünün, otluqların vəziyyətinin pisləşməsi, meşələrin kolluqlara çevrilməsi, torpağın strukturunun

pozulması, humus və dəyişən kationların azalması nəticəsində münbitliyinin zəifləməsi prosesidir.

**Demoqrafik inqilab** – demoqrafik partlayışı şərtləndirən əsas amil. Ekzogen ölüm sayının kəskin şəkildə aşağı düşməsi, prokreasiya (*lat.* – *procreatio* – yaranma, doğulma, dünyaya gətirmə) davranışının davamlılığı nəticəsində baş verən təzahür.

**Demoqrafik irəliləyiş** – ailənin iqtisadi vəziyyətinin uşaqların sayından asılılığının tam aradan qalxması. Geniş təkrar istehsaldan sadə və yaxud hətta mənfi istehsala keçid. XXI əsrin ortalarında baş verəyi proqnozlaşdırılır.

**Demoqrafik partlayış** – XX əsrin ikinci yarısında və XXI əsrin başlanğıcında Yer kürəsində əhalinin sayının kəskin şəkildə artması. Daha çox industrial və postindustrial ölkələrdə təbabətin və səhiyyənin inkişafının (immunizasiya və antibiotiklərin tətbiqi, malyariyaya qarşı mübarizədə DDT-dən geniş istifadə) nəticəsi kimi büruzə verir.

**Demoqrafik piramida** – dünya, ölkə və region əhalisinin cinsiyyət-yaş strukturunun qrafik təsviri.

**Demoqrafiya siyasəti** - adətən müəyyən demoqrafik nəticələr əldə etmək üçün dövlət və ictimai təşkilatlar tərəfindən həyata keçirilən tədbirlərin məcmusu.

**Depopulyasiya** – sosial gerçəkliyin ən xoşagəlməz amillərinin: müharibə, aclıq, epidemiya, iqtisadi dağıntılar və s. nəticəsində əhalinin sayının azalması prosesi.

**Dövri mətbu nəşrlər** – çap prosesinin və ya hər hansı sürətçıxaran texnikanın vasitəsilə hazırlanmış, birdəfəlik tirajı 100 nüsxədən çox, daimi adı və cari nömrəsi olan, ildə azı on iki dəfə çıxan qəzetlər və ildə azı iki dəfə çap olunan jurnal, toplu, bülleten və başqa dövri nəşrlər.

**Ehtiyatlılıq prinsipi** - ilk dəfə 1990-cı ildə Norveçin Bergen şəhərində 35 ölkənin nümayəndələrinin iştirakı ilə keçirilmiş ümumdünya ekoloji konfransında işlədilmiş ifadə. Konfransda təmsil olunmuş ölkələrin hökumətləri razılığa gəlmişlər ki, dünya ictimaiyyəti alimlərin təzahürlərin

səbəbləri və miqyası barədə son nəticəyə gəlmələrini gözləmədən, qlobal ekoloji fəlakətlərin, məsələn iqlimin qlobal istiləşməsi və s. qarşısının alınması üçün tədbirlər görməlidir. Bundan başqa, dünya ictimaiyyətinin maraqları xatirinə, inkişaf etmiş sənaye ölkələri inkişaf etməkdə olan ölkələrə onların ətraf mühitlərinin qorunmasında kömək etməlidirlər.

**FAO** – Ümumdünya Ərzaq Təşkilatı. BMT-nin strukturuna daxildir.

**Fertillik əmsalı** - bir ananın öz həyatı boyunca dünyaya gətirdiyi uşaqların sayı.

**Ekoloji stress** – təbiətə onun özünübərpa imkanını itirmə həddinə qədər bir ölçüdə göstərilən antropogen təsir prosesi. XX əsrin ortalarından sonra reallığa çevrilmişdir.

**Ekopolitologiya** – siyasi qlobalistikanın cəmiyyətlə təbiət arasındakı qlobal qarşılıqlı fəaliyyətin siyasi aspektlərini öyrənən bölməsi.

**Ekosistem** -.müəyyən sahəni tutan canlı və cansız aləmin qarşılıqlı əlaqəsinin məcmusu. Müəyyən sahəni tutan canlı və cansız aləm anlayışı. Ekosistem ayrı-ayrı orqanizmlər, populyasiya və ya növlər və məskunlaşma mühiti kimi düşünülür.

**Eroziya** - dağ suxurlarının, torpağın və digər törəmələrin tərkibinin və səthinin bütövlüyünün dəyişməsi, dağılması. Su axarlarının lillənməsinə, sənaye avadanlıqlarının çirklənməsinə və s. səbəb olur.

**Jurnalistika** –

a) bütövlükdə cəmiyyətin *sosial sisteminin bir hissəsi*, eyni zamanda, fəaliyyətləri (dövri mətbuatın, radio və televiziya proqramlarının hazırlanması və kütləvi auditoriyaya çatdırılması) jurnalistikanın infrastrukturunu (texniki, informasiya, təşkilati-idarə, tədris müəssisələri və elmi mərkəzlər) ilə təmin olunan qəzet və jurnal, kitab nəşriyyatları, teleradio şirkətləri redaksiyalarının daxil olduğu xüsusi *sosial insitut*;

b) aktual sosial informasiyanın toplanılması, hazırlanması və vaxtaşırı yayılması üzrə ictimai fəaliyyətdir, ... jurnalist fəaliyyətinin məhsuludur, müəyyən elmi bilik və təhsil sahəsidir;

c) qəzetlərdə, jurnallarda, radioda, televiziya, İnternetdə, bütövlükdə dövrü nəşrlərdə ədəbi-publisistik fəaliyyət;

ç) kütləvi informasiya vasitəsi, dördüncü hakimiyyət, doğru, həm də yalan informasiya, yaradıcılıq, publisistika, cəmiyyətin güzgüsü.

**İnsan** – informasiya mənbəyi sistemində əsas halqa, “canlı mənbə”dir: a) insan hər zaman hadisələrin şahidi və ya iştirakçısıdır, həmişə bu hadisələr barədə informasiyanın saxlayıcısı qismində çıxış edir; b) insan özü haqqında, xüsusilə də özünün daxili aləmi haqqında informasiyanın daşıyıcısı” daşıyıcısıdır (insan barədə faktik məlumatları sənədlərdən və aparılan müşahidələrdən əldə etmək olar); c) insan başqasından alınan informasiyanın translyasiya vasitəsidir; ç) insan çoxçalarlı və qiymətli informasiya təchizatçısıdır.

**İnformasiya** – təqdimat formasından asılı olmayaraq şəxslər, əşya, fakt, hadisə, təzahür və proseslər haqqında məlumatlar.

**İnformasiya biznesi** – informasiyanın əsas əmtəə olduğu biznes sahəsi.

**İnformasiya cəmiyyəti** - qlobal informasiya mühitinin yaradılması, informasiya və kommunikasiya texnologiyalarından kütləvi istifadə, sosial və iqtisadi fəaliyyətin yeni formalarının yaranması, informasiyanın əmtəəyə çevrilməsi, informasiya və bilik bazalarının yaradılması və inkişaf etdirilməsi, benyəlxalq, milli və regional səviyyədə informasiya mübadiləsi sistemlərinin imkanlarının genişlənməsi və s. bu cəmiyyətin səciyyəvi xüsusiyyətlərdir.

**İnformasiya ehtiyatları** – informasiya sistemlərində (kitabxana, arxiv, fond, məlumat bankları və s.) olan sənədlər və sənəd massivləri, habelə ayrıca mövcud olan sənədlərvə onların massivləri.

**İnformasiya xidmətləri** – istifadəçilərin informasiya məhsulları ilə təmin edilməsi üzrə subyektlərin (mülkiyyətçilər, sahibkarlar və ya vasitəçilərin) fəaliyyəti.

**İnformasiya xidmətləri bazarı** – təchizatşılarla istehlakçılar arasında aparılan ticarət üzrə iqtisadi, hüquqi və informasiya münasibətlərinin məcmusu.

**İnformasiya industriyası** – informasiya və bilik resurslarının yaradılması və formalaşdırılması, onların aktual vəziyyətdə saxlanılması, informasiyanın emal, rabitə və sürətinin çıxarılması vasitələrinin yaradılması ilə bağlı fəaliyyət növləri.

**İnformasiya məhsulları** – istifadəçilərin tələblərinə əsasən yaradılmış və onların tələbatlarının ödənilməsi üçün təyin olunmuş və ya tətbiq edilən sənədləşdirilmiş informasiya, informasiya sistemləri, texnologiyaları və onların təminat vasitələri.

**İnformasiya potensialı** – hesablama texnikası və rabitənin əldə olunmuş hazırkı inkişaf səviyyəsi ilə müəyyən olunan maksimum imkanlar səviyyəsində informasiya xidməti vəzifələrini yerinə yetirmək bacarığı.

**İnformasiya prosesləri** – informasiyanın yaradılması, yığılması, işlənməsi, saxlanması, axtarışı, yayılması.

**İnformasiya sistemi** – informasiya texnologiyaları və sənədlərinin təşkilati və texniki qaydada, o cümlədən hesablama texnikasından istifadə edilməklə, nizamlanmış məcmusu.

**İnformasiya texnologiyaları** – informasiya prosesləri zamanı, o cümlədən hesablama və rabitə texnikasının tətbiqi ilə istifadə edilən üsul və vasitələr sistemi.

**İnformasiya təhlükəsizliyi** – informasiya sahəsində milli təhlükəsizliyin təmin olunması, elektron cinayətçılığa qarşı mübarizə aparılması; milli maraqları nəzərə almaqla, vətəndaşların və bütün təşkilatların təhlükəsiz olaraq informasiya əldə etmək və ondan istifadə etmək hüquqlarının

təmin olunması üçün şəraitin yaradılması; vətəndaşların informasiya təhlükəsizliyini təmin edən mühitin yaradılması.

**Kanserogenlər** – xərçəng xəstəliklərini əmələ gətirən maddələr. Bəzi maddələr özlərini dolayısı ilə konsergenlər kimi bürüzə verə bilirlər, yəni onlar bədənin hüceyrələrinin xərçəng əmələ gətirən digər maddələrə həssaslığını artırırlar. Zəhərli maddələr müxtəlif kombinasiyalarda xərçəng xəstəliyinin müxtəlif növlərini əmələ gətirirlər.

**Kütləvi informasiya** - axtarılması, əldə olunması, hazırlanması, ötürülməsi, istehsalı və yayımı Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi ilə məhdudlaşdırılmayan, ümumi istifadə üçün nəzərdə tutulmuş mətbu, audio, audiovizual xəbər və digər məlumatlar.

**Kütləvi informasiya vasitələri** – dövrü mətbu nəşrlər, teleradio proqramları, informasiya agentlikləri, internet, kinoxronika proqramları və digər yayım formaları.

**Qamma şüaları** - atomun qeyri-stabil nüvəsi tərəfindən buraxılan, rentgenə bənzər elektromaqnit şüalarıdır, elektromaqnit sahəsində təcrid olunmur və işıq sürətində hərəkət edir. Lap dərinə hopmaq qabiliyyətinə malikdir, lakin maddələri radioaktiv etmir. Alfa və beta şüalarından xeyli dərəcədə artıq hopma qabiliyyətinə malikdir, ancaq həmin şüalara nisbətən çox az zərər verir.

**Qamma-radiasiya şüalanması** – təhlükəli tullantıların təhlükəsiz hala gətirilməsi üçün istifadə olunan eksperimental metod. Bu metodun mahiyyəti tullantıların xəstəlik əmələ gətirən orqanizmlərinin qamma-şüalandırılma yolu ilə dezinfeksiya edilməsindən ibarətdir.

**Global problem(lər)** - ümumibəşəri xarakter daşıyan, bütövlükdə bəşəriyyətin və ayrı-ayrılıqda Yer kürəsinin istənilən nöqtəsində yaşayan hər bir insanın maraqlarını əhatə edən problem(lər)dir.

**Qrunt suları** - daim mövcud olan və Yer səthindən aşağıya doğru birinci suyadavamlı qatda yerləşən, təzyiqsiz və ya yerli təzyiqə malik yeraltı sular.

**Lillənmə** - su obyektlərində (su anbarları, göl, gölməçələr və s.) sahillərin dağılması, su flora və faunasının məhv olması prosesində üst qat axınları ilə gətirilən torpaq yığını və çöküntülərin toplanması. Lillənmə su hövzələrinin faydalı tutumunun azalmasına və onların istismar göstəricilərinin aşağı düşməsinə, son həddə isə bataqlaşmaya gətirib çıxarır.

**Maddi-cismani mühit** – bizi əhatə edən aləm. Maddələr və əşyalar (cisim, şey) hadisələr barədə heç də insandan az məlumat vermir, həm də onlar yanlış informasiya verə bilərlər. Sadəcə, vacib olan informasiyanı almaq üçün “müşahidə” metodundan bacarıqla istifadə etmək lazımdır.

**Maltus Tomas** - XIX əsr irland alimi, demoqrafiya elminin banisi. “Əhali qanunu haqqında təcrübə” kitabının müəllifi.

**Meşələşdirmə** - xam və ya əkilib-becərilən torpaqların meşələrə çevrilməsi (bax: meşələrin bərpa olunması).

**Meşəsizləşdirmə** - odun tədarükü, istehsalat məqsədi ilə ağacların qırılması, yol çəkilməsi, mal-qaranın otarılması, yataqların işlənilib hazırlanması və yanğınlar nəticəsində meşələrin itirilməsi. Torpağın eroziyasına, daşqınlara səbəb olur və təbii məskunlaşma yerlərinin dağılmasına görə heyvan və bitki növlərinin mövcud olmalarını təhlükə altında qoyur.

**Mərcan riflərinin dağılması** – təbii proseslər və insan fəaliyyəti nəticəsində (vulkanlar, tufanlar, zəlzələ, dəniz orqanizmlərinin dağıdıcı təsiri, suyun lillənməsi, tullantıların dənizə atılması, kimyəvi və pestisidlərlə çirklənmə, məsaməli süxur və mərcanların, bəzi balıq yetişdirmə növlərinin ovlanması (toplanılması) baş verir.

**Mutagenlər** – (yunanca, doğuluram) DNK spermasına və ya toxum hüceyrəsinə təsir edərək irsi dəyişikliklərə - mutasiyaya, yəni genlərin strukturunda, xromosomların isə strukturunda və kəmiyyətində dəyişikliklərə gətirib çıxaran kimyəvi və fiziki amillər.



**Növlərin kökünün kəsilməsi** - növlərin və digər taksonomik qrup orqanizmlərinin sayının əkamül prosesində və ya insan fəaliyyəti nəticəsində köklərinin kəsilməsi həddinə qədər azalması.

**Nüvə silahının yayılmaması haqqında Müqavilə** - 1968-ci il iyulun 1-də Moskvada SSRİ, ABŞ və İngiltərə arasında imzalanmışdır. Müqaviləyə görə, bu ölkələr öz üzərlərinə nüvə silahını və ya onun komponentlərini, həmçinin onun istehsal texnologiyalarını digər dövlətlərə verməmək barədə öhdəliklər götürmüşlər.

**Orta və yaxın mənzilli raketlər haqqında Müqavilə** - 1987-ci il dekabrın 7-də SSRİ və ABŞ rəhbərləri tərəfindən imzalanmışdır. İlk dəfə olaraq hücum silahları dərəcəsinə aid olan xeyli miqdarda raketin real məhvinə yol açmışdır.

**Ozon dəşikləri** – atmosferin ozon təbəqəsində ozonun miqdarının xeyli aşağı düşdüyü (50 %-ə qədər) böyük sahələr. Ozon dəşikləri orqanizmə zərərli təsir göstərən ultrabənövşəyi şüalanmanın səviyyəsinin qalxmasına səbəb olur.

**Ozon təbəqəsi** – stratosferin oksigenin xüsusi formasından – ozondan ( $O_3$ ) ibarət təbəqəsidir. Ozon yer səthindən 10 km.-dən - 60 km.-ə qədər yüksəklikdə ultrabənövşəyi şüalar oksigenin molekullarını oksigenin atomlarına parçaladıqda və bu atomların sonradan oksigenin molekullarına birləşməsi nəticəsində əmələ gəlir. Ozon təbəqəsinin dağılması dəri xərçəngi xəstəliyinin yaranmasına səbəb olur. Ozonla bağlı digər bir problem atmosferin aşağı qatlarında – troposferdə ozonun əmələ gəlməsidir. Şəhər nəqliyyatının günün işıqlı vaxtı havaya buraxdığı qazlar havada toplaşaraq günəş şüasının təsiri ilə boz-qırmızımtıl rəngdə qarışıq – “fotokimyəvi duman” əmələ gətirir. Məişət səviyyəsində “smoq” adlandırılan bu duman bitkilərə məhvedici təsir göstərir və insanın yuxarı tənəffüs yollarında müxtəlif xəstəliklər əmələ gətirir.

**Parnik (istilik) effekti** – qazıntı yolu ilə əldə olunan yanacağın yandırılmasının davam etdirilməsi nəticəsində atmosferdə karbon qazının miqdarının artmasını təsdiq edən nəzəriyyə həm də bunun atmosferdə istiliyin və nəmişliyin yığılıb qalmasına gətirib çıxardığını göstərir. Alimlər bunun

istilikxana effekti yaratmasını ehtimal edirlər. Son həddə Yer kürəsinin səthində temperatur artır və bu, buzların əriməsinə və dünya okeanlarının səviyyəsinin qalxmasına gətirib çıxara bilər.

**Populyasiya -**

a) (Poroqamiya) (yun. «poros» – dəlik, «qamos» - nigah) - örtülütöxumlu bitkilərdə mayalanma zamanı tozcuq borusunun toxum rüşeyminə – mikropile vasitəsilə adi (sadə) yolla keçirilməsi;

b) bir növə mənsub orqanizmlərin qrupu olub müəyyən ərazidə yerləşən, bir-biri ilə qarşılıqlı əlaqə şəraitində uzun müddət sayını tənzimləyən fərdlər. Populyasiya növün quruluş vahidi, təkamül vahidi və yaşama forması sayılır;

c) növün mühüm bioloji xüsusiyyətlərindən biri – onun yerdəyişmə qabiliyyətinə əsaslanır. Hər bir populyasiyada fərdlərin bir hissəsi müntəzəm olaraq onu tərk edir, qonşu sahədəki populyasiyanı doldurur və ya həmin növ olmayan yeni əraziyə köçür. Bu prosesə populyasiyanın dispersiyası deyirlər.

**Potensial areal** – növün həyatilik imkanlarına uyğun ekoloji şəraiti olan ərazi.

**Postindustrial cəmiyyət** – iqtisadi həyatın davamlı surətdə texnolojiləşməsi nəticəsində industrial sektorun özünün aparıcı rolunu itirdiyi sosisium.

**Publisistika** - ədəbiyyatın ictimai fikrə birbaşa təsir etmək məqsədi ilə mühüm sosial məsələlərin müzakirəsinə həsr olunmuş növü, bu növdə yazılan əsərlər (məqalələr, oçerklər, pamfletlər, felyetonlar və s.).

**Radiasiya** - korpuskulyar (alfa-, beta-, qamma- şüaları, neytron axını) və/və ya elektromaqnit enerjisinin axını. İki göstərici üzrə ölçülür: şüalanma mənbəyində aktivliyinə və udulan dozaya görə. Parçalanan maddənin atomlarının daha sabit formaya keçdiyi vaxt vahidi ərzində mənbədə nüvə çevrilmələrinin sayı bekkerel və küri ilə ölçülür. Qazda

müsbət və ya mənfi ionlar əmələ gətirən rentgen və  $\gamma$  qamma-şüalanmanı rentgen və kulonla ölçürlər.

**Radioaktiv tullantılar (RAT)** – radioaktiv və tərkibində radioaktiv izotoplar olan maddələrlə işləyərkən əmələ gələn və radiasiya aktivliyi normadan artıq olan məhsullar. Maye və bərk halda olurlar. Maye RAT-lara aktivliyi zəif (xüsusi aktivliyi  $1 \times 10^{-5}$  Ki/l-dən az), orta (xüsusi aktivliyi  $1 \times 10^{-5}$ - $1$  Ki/l-dən az) və yüksəksəviyyəli (xüsusi aktivliyi  $1$  Ki/l-dən az) olurlar. Bərk RAT-lar xüsusi aktivliyi a)  $2 \times 10^{-7}$  Ki/kq alfa-şüalanma üçün, b)  $1 \times 10^{-8}$  Ki/kq transuran elementlər üçün, c)  $2 \times 10^{-8}$  Ki/kq beta-şüalanma üçün, ç) qamma-şüalanma üçün  $1 \times 10^{-8}$  ekv radium.

**Raketdən Müdafiə Sistemlərinin (RMS) məhdudlaşdırılması haqqında Müqavilə** - 1972-ci il mayın 26-da Moskvada SSRİ ilə ABŞ rəhbərləri tərəfindən imzalanmış müqavilə. 30 ildən artıq bir müddətdə dünya strateji sabitliyinin əsası olmuşdur.

**Roma klubu** – müasir dövrün qlobal problemlərinin müzakirə edilməsi üçün Aurelio Peççeyinin şəxsi təşəbbüsü və təşkilatçılığı ilə 1968-ci ildə yaradılmış ilk beynəlxalq qeyri-hökumət təşkilatı.

**Səhrələşmə** – meşələrin qırılması, bataqlaşma, torpağın şoranlaşması və münbit qatının dağılması, torpaqdan qeyri-səmərəli istifadə edilməsi (örüşlərin həddən artıq otarılması, qeyri-səmərəli becərilmə) və s. nəticəsində torpağın məhsuldarlığının aşağı düşməsi prosesi.

**Sənəd** – iki mənada işlədilir: dar mənada – hər hansı bir faktı hüquqi cəhətdən təsdiq edən işgüzar kağız; geniş mənada – zaman və məkan içində ötürülmək məqsədi ilə informasiyanın qeydə alındığı yazının maddi daşıyıcısı (bu, kağız, kino və fotolent, maqnit yazısı, perfokart, disket, disk, istənilən informasiyadaşıyıcı konteyner və s.).

**Səth suları axını** – atmosfer mənşəli suların ağırlıq qüvvəsinin təsiri altında Yerin səthi ilə hərəkəti prosesi.

**Siyasi qlobalistika** – politoloji elmi biliyin qlobal təhlükəsizlik siyasətinin formalaşmasını, qlobal sferanın tənzimlənməsinin imkan və vasitələrini tədqiq edən sahəsi.

**Sosium** – 1) geniş mənada, insanların tarixən yaranmış bütün qarşılıqlı fəaliyyət növlərinin və birlik formalarının məcmusudur; 2) dar mənada, sosial sistemin tarixən konkret tipi, sosial münasibətlərin müəyyən formasıdır; 3) ümumi əxlaqi-etik normalar ətrafında birləşmiş şəxslərdən ibarət qrupdur; 4) insanların elə bir birliyidir ki, bu birlik, cəmiyyətin bütün mümkün sahələri ictimailəşir, yəni bu insanlar və onların varisləri üçün ümumi olur, qalan bütün birliklər isə başa çatmamış, yəni axıradək formalaşmamış cəmiyyət hesab olunurlar.

**Strateji hücum silahları (SHS-1) haqqında Saziş** - 1991-ci il iyulun 31-də Moskvada imzalanmışdır. SSRİ/Rusiya və ABŞ-ın strateji hücum potensiallarının iki dəfə azalmasına gətirib çıxarmışdır.

**Strateji hücum silahlarının (SHS) azaldılması və məhdudlaşdırılması ilə bağlı tədbirlər haqqında Müqavilə** - 2011-ci il aprelin 8-də Praqada Rusiya və ABŞ arasında imzalanmışdır. Müqavilə paritet əsasda bağlanıb. 2002-ci ildə qəbul olunmuş Moskva müqaviləsindən fərqli olaraq, tərəflər döyüş başlıqlarının sayını 3 dəfə azaltmaq barədə razılığa gəlirlər. Moskva müqaviləsində döyüş başlıqlarının sayı hər ölkə üçün 1700-2000 ədəd müəyyənleşmişdi. Bundan əlavə, müqaviləyə əsasən, Rusiya və ABŞ öz üzərlərinə strateji nüvə başlığı daşıyıcılarının sayını iki dəfə azaltmaq barədə öhdəlik götürmüşlər.

**Strateji hücum potensialları (SHP) haqqında Saziş** - 2002-ci il mayın 24-də Rusiya ilə ABŞ arasında imzalanmışdır. 2013-cü ilədək nüvə potensiallarının xeyli sayda azaldılmasını nəzərdə tutur.

**Strateji silahların məhdudlaşdırılması (SSM-1) haqqında müvəqqəti Saziş** – 1972-ci il mayın 26-da Moskvada

imzalanmışdır. İki ölkə arasında qarşılıqlı strateji qarşılıqlı sənədləşmənin kəmiyyətə artım prosesinə ilk məhdudiyyətlər qoymuşdur.

**Strateji silahların məhdudlaşdırılması (SSM-2) haqqında sovet-amerika Sazişi** – 1979-cü ilin iyununda Vyanada imzalanmışdır. Nüvə silahının və onun çatdırılması vasitələrinin keyfiyyətə təkmilləşdirilməsi yolunda məhdudiyyətlər tətbiq etmişdir.

**Strateji silahların məhdudlaşdırılması (SSM-2) haqqında sovet-amerika Sazişi** – 1993-cü ilin yanvarında Rusiya və ABŞ prezidentləri SSM-2 Sazişini imzalamışlar. Bu Sazişə görə, hər iki dövlət nüvə raketləri ehtiyatlarının üçdə iki hissəsini ləğv etmək barədə razılığa gəlmişlər.

**Su layı** – mədən suxurlarının, məsamələrin, çatların və digər boşluqların susuzdanan qatı və ya qatları.

**Teleradio proqramları** – daimi adı olan və ildə azı bir dəfə efirə buraxılan audio, audiovizual xəbər və materialların (verilişlərin) məcmusu.

**Teratogenlər** – orqanizmə təsir edərkən teratogenezin (orqanizmin inkişafında eybəcərlik və digər anomaliyalar) əmələ gəlməsi.

**Terrorizm** – aksiyanı icra edən şəxsiyyəti və ya icra etdiyi işin mahiyyəti ilə deyil, aksiyanın xarakteri ilə müəyyən olunur. Bütün terror aksiyaları zorakılığın tətbiqi və zorakılıqla hədələməklə bağlı olur, əksər hallarda konkret tələblərin irəli sürülməsi ilə müşayiət olunur. Zorakılıqlar əsasən mülki obyektlərə yönəldilir, aksiyanın motivləri isə siyasi xarakter daşıyır. Aksiyalar daha geniş ictimai diqqəti cəlb edən bir tərzdə həyata keçirilir. İcraçılar, adətən, mütəşəkkil qrupların üzvləri olurlar və digər cinayətkar qruplardan fərqli olaraq həyata keçirdikləri aksiyaya görə məsuliyyəti öz üzərlərinə götürürlər. Nəhayət, aksiyanın özü bilavasitə vurulan fiziki zərərin çərçivəsindən kənara çıxan təsir göstərmək imkanına malik olur. Terror aktlarının

əksəriyyəti KİV-in köməyi ilə ictimaiyyətdə geniş əks-səda yaratmaq və bununla da ictimai diqqəti cəlb etmək məqsədi ilə törədilir.

**Təhlükəli tullantılar** – insanın texnoloji fəaliyyəti nəticəsində əmələ gələn tullantılar, həmçinin yararsız hala düşmüş və insan orqanizminə və ekosistemlərə zərər vuran kimyəvi məhsullar

**Tənəzzül** - inkişaf prosesi nəticəsində hər hansı bir sistemin fəaliyyətini, onun davamlılığını və həyatiliyini təmin edə biləcək faydalı funksiyaların azalması, başlanğıc strukturların dağılması, sistemaltıların, element və əlaqələrin sayının aşağı düşməsi.

**Tərəqqi** - aşağıdan yuxarıya doğru, daha az təkmil olandan daha çox təkmil olana doğru keçidlə xarakterizə olunan inkişaf növü, istiqaməti. Tərəqqi sistemin elementlərinin və əlaqələrinin elə differensiasiyasını və inteqrasiyasını nəzərdə tutur ki, onlar bu sistemin tamlığını, mühitə uyğunluğunu, funksional səmərəliliyini, davamlılığını, etibarlılığını daha da yüksəldir və növbəti inkişaf mərhələsi üçün zəmin yaradır.

**Torpağın şoranlaşması** – torpaqda, torpaqəmələgətirən növlərin və tez həll olan duzların (karbonat-natri, xlorid və sulfatlar) miqdarının (0,25 %-dən artıq) çoxalması, ya da əksər hallarda qeyri-düzgün becərmə işlərinin aparılması və ya qrunt və səth sularının gətirdiyi duzların hesabına şoranlaşma.

**Tullantıların dənizdə basdırılması** – zərərli tullantıların açıq dənizdə basdırılması üzrə müxtəlif texnologiyaların istifadə olunması. Bu, əsasən maye tullantıların dənizə axıdılmasından, içərisində müxtəlif zərərli və toksiki tullantılar olan konteynerlərin dənizdə batırılmasından ibarət olur.

**Turş yağıntı** – yağıntının bütün növlərini – yağış, qar, sulu qar, dolu və istənilən digər formasını turş yağıntı adlandırırlar. Turş yağıntı atmosferdə tərkibində kükürd

oksidi və ya azot olan maddələrin reaksiyaya girməsi nəticəsində yaranır. Bu maddələr kömürün və neft məhsullarının yandırılması zamanı əlavə maddə qismində əmələ gəlir. Turş yağıntı su hövzələrinin bütün canlı aləminə zərbə vurur, körpülərin və arxitektura abidələrinin koroziyasına səbəb olur, lak və rəng örtüklərini dağıdır, meşələri məhv edir, kənd təsərrüfatında məhsuldarlığı aşağı salır, qurğuşunun borulara düşməsi nəticəsində içməli suyu zəhərləyir və görüntünü azaldır.

**Yaşıl inqilab** – 1950-1980-ci illərdə dünyada kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalının kəskin şəkildə artması prosesi.

**Zəhərli maddələr** – insanların sağlamlığına və ətraf mühitə zərər vura bilən maddələr.

**Zəhərli tullantılar** – tərkibində insan orqanizminə toxunarkən xəstəlik və ya sağlamlığında müyyən yayınmalar əmələ gətirə bilən maddələrin olduğu tullantılar.

**Zəmanətli qarşılıqlı məhvetmə** - tərəflərdən birinin qarşı tərəfə öldürücü dağıdıcı zərbə endirə biləcəyi, lakin bu zaman eyni cavab zərbəsi ala biləcəyi situasiya.

8.2. KURS ÜZRƏ TƏKLİF OLUNAN  
ƏSAS VƏ ƏLAVƏ ƏDƏBİYYATIN  
SİYAHISI

**AZƏRBAYCAN DİLİNDƏ**

*Əsas ədəbiyyat*

1. Həsənov Ə.M. Müasir beynəlxalq münasibətlər və Azərbaycanın xarici siyasəti. Dərslük – Bakı, “Azərbaycan” nəşriyyatı, 2005.
2. Mazanlı İ.A. Söz azadlığı və informasiya təhlükəsizliyi: milli və beynəlxalq təminat. Terminlər və anlayışlar. Bakı, “UniPrint” nəşriyyatı, 2005.
3. Məmmədli C.Ə. Müasir jurnalistika. B., 2003.
4. Məmmədli C.Ə. Jurnalistikanın müasir inkişaf meylləri. B., 2006.
5. Rüstəmov A.R. Jurnalistika. Bakı, 2004.
6. Vəliyev H.A. Dünya informasiya agentlikləri. B., 2003.
7. Vəliyev H.A. Beynəlxalq jurnalist təşkilatları. B., 2005.

*Əlavə ədəbiyyat*

8. Abasov Y. Mədəniyyət siyasi qloballaşmanın xəyali və real təhlükəsi altında. Beynəlxalq elmi konfransın materialları. Bakı, 2005.
9. Əliyev Ə.İ. Müasir beynəlxalq hüquqda insan hüquqları, əhali və miqrasiya problemləri. Bakı, 2007.
10. Gözəlov A.Y. Sosial və global ekoloji sistemlərdə proqnozlaşdırma metodu. Bakı, 1998,
11. Məmmədov Q.Ş., Xəlilov M.Y. Ekologiya və ətraf mühit. Bakı, 2004.



12. Muradov Ş. İnsan potensialı. Əsas meyillər, reallıqlar, problemlər. Bakı, 2004.
13. Rəhmanov F. Sosial sfera keçid iqtisadiyyatı şəraitində. Bakı, 2002.
14. Salmanov M.Y. Ekologiya və biz. Bakı, 1989.
15. Sərdarov M.Ə. Azərbaycanca miqrasiya prosesləri. Bakı, 2004.
16. Şükürov A. Müasir dövrdə global ekoloji və demografik problemlərin sosial-fəlsəfi mahiyyəti. Bakı, 1998.
17. Şükürov A. Qloballaşdırma: mahiyyəti və perspektivləri.,Bakı, 2001.

## İNGİLİS DİLİNDƏ

### *Əsas ədəbiyyat*

18. Bak P. How Nature Works. The Science of Self-organized Criticality. Oxford, Oxford University Press, 1997., p. 62.
19. Held D., McGrew A., Goldblatt D., Perraton J. Global Transformations. Politics, Economics and Culture. Oxford, 2000.
20. Gallopin G.C. Human dimensions of global change: Linking the global and the local processes // Intern. social science j.: ISSJ. - Oxford, 1991. - Vol.43, N 4.
21. Global commons: site of peril, source of hope. - Oxford etc., 1991. (World development.: Vol.19, N 1).
22. Graham Allison. Nuclear Terrorism: The Ultimate Preventable Catastrophe. – N.Y.: Times Books, 2004.
23. Woods N. Order, Globalization, and Inequality in World Politics. New York: Oxford University Press, 1999.

*Əlavə ədəbiyyat*

24. Beyond the earth summit: Developing an energy-efficient world. Hearing before the Comm. on gov. affairs, US Senate, 102d Congr., 2d sess., May 21, 1992. - Wash.: Gov.print.off, 1993.
25. Encyclopedia of world problems and human potential / Ed. by Union of intern. assoc.. - Munchen etc.: Saur, 1994. Vol. 1: World problems.; Vol.2: Human potential - transformation and values.
26. Hala W.E. An international planning dialogue to help shape the new global system // Futures. - Guildford, 1993. - Vol. 25, N 1.
27. Reich R.B. The work of nations: Preparing ourselves for 21st-century capitalism. - N.Y.: Knopf, 1991.
28. Swift A. Global political ecology: The crisis in economy a. gov.. - L.; Boulder (Col.): Pluto press, 1993.
29. The Global focus: People a. environment in change / Bonnor Ch., Hammond Ch., Hutchinson N. et al.. - Milton: Jacaranda press, 1989.
30. Vaga T. Profiting from Chaos. Using Chaos Theory for Market Timing, Stock Selection and Option Valuation. McGraw-Hill, New York, 1994.

**RUS DİLİNDƏ***Əsas ədəbiyyat*

31. Беневоленская Т.А. Экологические проблемы в современной публицистике. МГУ, 1987.

32. Берлова О. Некоторые аспекты экологических публик рилейшнз в России, 1998.
33. Геополитика террора. Геополитические последствия террористических актов в США 11 сентября 2001 года. – М., 2001.
34. Дежкин В.В. Экологам о журналистике. МНЭПУ 2001.
35. Дрёмин В.Н., Глобализация информационных систем как фактор глобализации преступности. - М., 2003.
36. Егоров В.В. Телевидение: теория и практика МНЭПУ 1993.
37. Зазулин Г. Политика, СМИ и наркоситуация в России: обзор публикаций за 1986–2003 годы, М., 2004.
38. Калачев Б. Глобальная информационная сеть «Интернет»: источник наркомании и наркобизнеса (По материалам парламентских слушаний) М.б 1998.
39. Кокошин А.А. Заметки о проблеме ядерного терроризма в современной мировой политике. –
40. Материалы международной конференции в Бонне "СМИ, конфликты и терроризм" – М., 2002.
41. Международный терроризм: внутренняя структура понятия и его роль в политическом дискурсе / Под ред. Л.Е. Бляхера. – Хабаровск. 2005.
42. Модестов С.А. Информационное противоборство как фактор геополитической конкуренции. М., 1999.
43. Севастьянов В.А. Электронные СМИ, психозкология и выживание. М., 2003.
44. Шарон М. Фридман, Кеннет А.Фридман. Пособие по экологической журналистике. ТАСИС, 1998.

45. Хакен Г. Информация и самоорганизация. М., "Мир", 1991.
46. Халлберг Т. Роль СМИ в борьбе против наркотиков. М., 2003.
47. Хелд Дэвид, Гольдблатт Дэвид, Макгрю Энтони, Перратон Джонатан. Глобальные трансформации. – М., 2004.

### *Əlavə ədəbiyyat*

48. Бжезинский З. Великая шахматная доска. М., 1998.
49. Валеева З. Наркомания – не насморк, который можно вылечить в домашних условиях. Казань, 2003.
50. Вишневский А.Г. Мировой демографический взрыв и его проблемы. М., 1987.
51. Гаджиев К.С. Введение в геополитику. М., 2000.
52. Гаджиев К.С. Геополитика Кавказа. М., 2001.
53. Глобальные проблемы в рамках ООН (под ред. П.Тейлора и А.Дж.Р.Груэ). М., 1990.
54. Дрейер О., Лось Б.В., Лось В.А. Глобальные проблемы и “третий мир”. М., 1991.
55. Иванов В.Н., Иванов А.В., Доронин А.О. Управленческая парадигма XXI века. – М., 2002
56. Кинг А., Шнайдер Б.. Первая глобальная революция. Доклад Римского клуба. М., 1991.
57. Киссинджер Г. Дипломатия. М., 1997.
58. Киссинджер Г. Нужна ли Америке внешняя политика? Пер. с англ. Под ред. Иноземцова В.Л., М., 2002.
59. Кочетов Э.Г. Геоэкономика. М., 1999.
60. Князева Е. Н., Туробов А. Единая наука о единой природе. Синергетика значит "совместное действие". Новый мир, 2000, №3.

61. Косов Ю.В. Международный терроризм как глобальная проблема. – М., 2003.
62. Лапкин В.В., Пантин В.И. Геоэкономическая политика и глобальная политическая история. – М.: «Олита», 2004.
63. Ласло Э. Пути, ведущие в грядущее тысячелетие: проблемы и перспективы. Вопросы истории естествознания и техники (ВИЕТ) №4 1997, №1 1998.
64. Лейбин В.М. «Модели мира» и образ человека. М., 1982.
65. Малков В. Мир и война. Новое мышление. М., 1985.
66. Материалы международной конференции “Проблемы свободы слова, информации и печати в теории и практике стран Западной, Центральной, Восточной Европы и США”. - М., 2004.
67. Мировая политика: теория, методология, прикладной анализ /Под ред. А.А. Кокошина и А.Д. Богатурова. – М.: URSS, 2004.
68. Многоликая глобализация. Культурное разнообразие в современном мире / Под ред. П. Бергера, С. Хантингтона. – М.: Аспект-пресс, 2004.
69. Набиев Р.А., Кахраманов К.Ш. Глобальные проблемы человечества. Баку, 2001.
70. Пестел Э. За пределами роста. М., 1988.
71. Печчеи А. Человеческие качества. М., 1985.
72. Родионов И.А. глобальные проблемы человечества. М., 1995.
73. Севдималиев Р. Международный терроризм – глобальная проблема современности. Баку, Элм, 2004.
74. Сивец ван Рейзема Я.В. Философия планетаризма. М., 1995.
75. Суслов Е.В. Общественное мнение и геополитика. //300 лет российской газете. М., МГУ, 2002.

76. Тоффлер Элвин. Шок будущего. – М., 2001.
77. Тоффлер Элвин. Третья волна. – М., 2002. Уткин А.И. Глобализация: процесс и осмысление. – М., 2001.
78. Черняков Б.А. Аграрный сектор: состояние, тенденции, перспективы // США на рубеже веков / Под ред. С.М. Рогова. – М., 2001.
79. Яковец Ю.В. Глобализация и взаимодействие цивилизаций. – М., 2001.

### 8.3. BEYNƏLXALQ SƏNƏDLƏR

1. İnsan hüquqları haqqında Ümumi Bəyannamə. İstənilən nəşri.
2. İqtisadi, sosial və mədəni hüquqlar haqqında Beynəlxalq Pakt . İstənilən nəşri.
3. İnsan hüquqları haqqında Amerika Konvensiyası. İstənilən nəşri.
4. İnsan hüquqlarının və əsas azadlıqlarının müdafiəsi haqqında Avropa Konvensiyası. İstənilən nəşri.
5. Kütləvi informasiya vasitələri və insan hüquqları haqqında Bəyannamə. Avropa Şurasının Konsultativ Assambleyası tərəfindən 23.01.1970-ci ildə qəbul olunmuşdur.
6. Avropa İttifaqı üzv-dövlətlərinin hökumət nümayəndələri konfransının Bəyannaməsi. Maastrixt, 17.02.1992-ci il. “İnformasiya əldə etmək hüququ haqqında Bəyannamə”.
7. “Parlamentlərarası Assambleya üzv-dövlətlərində informasiya münasibətlərinin tənzimlənməsi prinsipləri haqqında” tövsiyə edilən qanunvericilik aktı. Müstəqil Dövlətlər Birliyi iştirakçı-dövlətlərin Parlamentlərarası Assambleyasının Qərarı ilə qəbul olunmuşdur, 23.05.1993-cü il, Sankt-Peterburq.

8. “İnformasiya sahəsində yeni beynəlxalq nizam”ın yaradılması münasibəti ilə bağlı Talluar Bəyannaməsi. 17.05.1981-ci ildə Talluarda (Fransa) dünyanın 20 ölkəsindən olan müstəqil informasiya strukturlarının rəhbərləri tərəfindən qəbul olunmuşdur.
9. İohannesburq prinsipləri. “Milli təhlükəsizlik, özünüifadə azadlığı və informasiyanın əldə edilməsi”. 1995-ci il oktyabrın 1-də qəbul olunmuşdur.
10. İnformasiya azadlığı haqqında ABŞ Federal Qanunu. (The Federal Freedom of Information Act, 20.06.66).
11. İnsanın şəxsi həyatının müdafiəsi haqqında ABŞ Federal Qanunu. (The Federal Privacy Act).
12. “İctimai rəy sorğusunun bəzi növlərinin nəşri və yayılması haqqında” Fransa Respublikasının Qanunu. № 77-808, 19.07.1977-ci il.
13. “İdarəetmə orqanları və ictimaiyyət arasında münasibətlərin yaxşılaşmasına yönəldilmiş tədbirlər və inzibati, sosial və maliyyə vəziyyətləri haqqında” Fransa Respublikasının Qanunu. № 78-753, 17.07.1978-ci il (№ 79-987, 11.07.1979-cu il tarixli Qanunla edilmiş dəyişikliklər nəzərə alınmaqla).
14. “Siyasi həyatın maliyyə aşkarlığı haqqında” Fransa Respublikasının Qanunu. № 88-227, 11.03.1988-ci il.
15. Hamburqun azad Hanzey şəhərinin mətbuatı haqqında Qanun. 29.01.1965-ci il (1980-ci il və 1985-ci il dəyişiklikləri nəzərə alınmaqla).
16. Şimali-Reyn Vestfaliya torpağının mətbuatı haqqında Qanun, Maddə 4 – “İnformasiya hüququ”.
17. Bavariya torpağının mətbuatı haqqında Qanun.
18. İsveç. Mətbuat azadlığı haqqında Akt. 07.02.1974-cü ildə Riksdanın qəbul etdiyi redaksiyada, 1983-cü ildə edilmiş dəyişikliklər və əlavələrlə).

#### 8.4. KURS ÜZRƏ TƏKLİF OLUNAN İNTERNET SAYTLARI

1. Birləşmiş Millətlər Təşkilatı:  
<http://www.un.org/>.
2. ATƏT-in Demokratik Təsisatlar və İnsan Hüquqları Bürosu:  
<http://www.osce.org/odihr>.
3. Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisi: <http://www.meclis.gov.az/>.
4. Beynəlxalq Jurnalistlər İttifaqı (IFJ – International Federation of Journalists):  
<http://www.ifj.org/>.
5. Rusiya Federasiyası Jurnalistlər İttifaqı:  
<http://www.ruj.ru>.
6. Fairness and Accurasy in Reporting»:  
<http://www.fair.org/>.
7. Media Education Foundation:  
<http://mediaed.org/>.
8. MediaChannel:  
<http://www.mediachannel.org/>.
9. Pew Research Center for the People and the Press: <http://www.people-press.org/>.
10. Press Wise Trust: <http://www.presswise.org.uk/>





